

Univerzita Palackého v Olomouci

Přírodovědecká fakulta

Katedra rozvojových studií

Bc. Jiří Matoušek

Genocida ve Rwandě a vývoj po ukončení konfliktu

Diplomová práce

Vedoucí práce: RNDr. Miloš Fňukal, Ph. D.

Olomouc 2012

Prohlašuji, že jsem zadanou diplomovou práci zpracoval samostatně a veškeré použité zdroje jsem uvedl v seznamu použitých zdrojů.

V Olomouci, dne 1. srpna 2012

.....

podpis

Rád bych poděkoval RNDr. Miloši Fňukalovi, Ph. D. za odborné vedení diplomové práce.

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE
(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Jiří MATOUŠEK**
Osobní číslo: **R09962**
Studijní program: **N1301 Geografie**
Studijní obor: **Mezinárodní rozvojová studia**
Název tématu: **Genocida ve Rwandě a vývoj po ukončení konfliktu**
Zadávající katedra: **Katedra rozvojových studií**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Diplomová práce má za cíl přiblížit příčiny, průběh a důsledky genocidy ve Rwandě s důrazem na proces usmíření, obnovy země a znovunastolení korektních mezietnických vztahů.

Struktura práce: 1. Úvod 2. Cíle práce 3. Diskuze literatury k tématu 4. Genocida - definice pojmu 5. Historické pozadí vztahů mezi etniky Hutu a Tutsi a vytváření rwandské státnosti 7. "Rwandská genocida" - průběh, mezinárodní reakce, dopady na obyvatelstvo 8. Proces překonávání následků genocidy se zaměřením na aspekty: a) právní b) politické a bezpečnostní c) hospodářské 9. Výhledy do budoucna, možná rizika 10. Závěry 11. Shrnutí

Rozsah grafických prací: **dle potřeby**
Rozsah pracovní zprávy: **20 - 25 tisíc slov**
Forma zpracování diplomové práce: **tištěná**
Seznam odborné literatury:

CLARK, Phil; KAUFMAN, Zachardy. After Genocide: Transitional Justice, Post-Conflict Reconstruction and Reconciliation in Rwanda and Beyond. 1. Title. London 2008. ISBN 978-1-85065-918-1. DALLAIRE, Roméo. Shake Hands with the Devil. 1. Title. Canada: 2003. ISBN 978-0-679-31171-3. DESTEXHE, Alain. Rwanda and Genocide in the Twentieth Century. 1. Title. New York: 1995. ISBN 0-8147-1873-6. ONDERKA, Pavel. Afrika: dvojnásobné jaro 1994. Občanské sdružení Aegyptus. 2004. ISBN 80-903443-0-5. PRUNIER, Gérard. The Rwanda Crisis: History of a Genocide. 1 Title. London: 1995. ISBN 1-85065-372-0. SCHERRER, Christian. Genocide and Crisis in Central Africa: Conflict Roots, Mass Violence, and Regional War. 1 Title. USA: 2002. ISBN 0-275-97224-0. WAUGH, Colin. Paul Kagame and Rwanda: Power, genocide and the Rwandan Patriotic front. 1 Title. USA: 2004. ISBN 0-7864-1941-5.

Vedoucí diplomové práce: **RNDr. Miloš Fňukal, Ph.D.**
Katedra geografie

Datum zadání diplomové práce: **27. ledna 2010**
Termín odevzdání diplomové práce: **13. května 2011**

Prof. RNDr. Juraj Ševčík, Ph.D.
děkan

Doc. RNDr. Pavel Nováček, CSc.
vedoucí katedry

V Olomouci dne 28. ledna 2010

Obsah

1	Seznam použitých zkratek.....	7
2	Úvod	9
3	Cíle práce.....	10
4	Diskuze literatury	11
5	Genocida – definice pojmu	13
6	Historie rwandského národa.....	17
6.1	Předkoloniální období.....	17
6.2	Období německé a belgické koloniální správy (1897 - 1962)	21
6.3	Období prvních republik a občanská válka (1962 - 1994).....	27
6.3.1	Režim prezidenta Kayibandy (1962 - 1973)	27
6.3.2	Režim prezidenta Habyarimany (1973 - 1994)	29
6.3.3	Občanská válka.....	32
6.4	Genocida	41
6.4.1	Plánování.....	41
6.4.2	Provedení	44
7	Národní usmíření a spektrum možností post-genocidní spravedlnosti.....	49
7.1	Mezinárodní trestní tribunál pro Rwandu	51
7.2	Národní soudní systém	57
7.3	Gacaca systém.....	61
7.4	Národní jednota a komise usmíření.....	68
8	Vize 2020 a politicko-ekonomický rozvoj.....	69
9	Vyhodnocení postgenocidní spravedlnosti a národního usmíření	72
10	Závěr.....	76
11	Shrnutí.....	78
12	Seznam použitých zdrojů	79

1 Seznam použitých zkratek

ICTR	Mezinárodní trestní tribunál pro Rwandu <i>International Criminal Tribunal for Rwanda</i>
CDR	Koalice na obranu republiky <i>Coalition pour la Défense de la République</i>
OHCHR	Úřad vysokého komisaře OSN pro lidská práva <i>Office of the High Commissioner for Human Rights</i>
OSN	Organizace spojených národů
MDR	Demokratické republikánské hnutí <i>Mouvement Démocratique Républicain</i>
MRND	Národní revoluční hnutí za rozvoj <i>Mouvement Révolutionnaire National pour le Développement</i>
Parmehutu	Strana za změnu a hutuskou emancipaci <i>Parti du Mouvement et de l'Émancipation Hutu</i>
PDC	Křesťanská demokratická strana <i>Parti Démocrate Chrétien</i>
PL	Liberální strana <i>Parti Libéral</i>
PSD	Sociálně demokratická strana <i>Parti Social Démocrate</i>
RB	Rada bezpečnosti
RPF	Rwandská vlastenecká fronta <i>Rwandan Patriotic Front</i>
RTL	Rozhlasová a televizní stanice tisíce pohorků <i>Radio-Télévision Libre des Mille Collines</i>
UNAMIR	Pomocná mise OSN pro Rwandu <i>United Nations Assistance Mission for Rwanda</i>

UNHCR	Úřad vysokého komisaře OSN pro uprchlíky <i>United Nation High Commission for Refugees</i>
UNOMUR	Pozorovatelská mise Spojených národů Uganda-Rwanda <i>United Nations Observer Mission Uganda- Rwanda</i>
UNR	Rwandská národní unie <i>Union Nationale Rwandaise</i>
USA	Spojené státy americké
USD	Americký dolar

2 Úvod

Lidské násilí a touha po moci doprovází lidskou společnost už od jejího vzniku. Podobně i dvacáté století je plné pogromů a násilí, kterého jsme se sami na sobě dopustili. Organizace spojených národů vyjádřila politování nad událostmi spojenými s holocaustem a jednotlivé státy se dohodly, že se nic podobného už nebude opakovat. Sliby, přání a politika se mnohdy vylučují.

Genocida ve Rwandě se stala svým rozsahem jednou z největších genocid 20. století. Hutuské vládě se podařilo zmanipulovat majoritní část populace a podle předem detailně vypracovaného plánu vyvraždila většinu Tutsiů žijících na území Rwandy. Dvacet let po ukončení konfliktu se společnost stále potýká s důsledky, které s sebou genocida přinesla. Tutsiové a Hutuové tvoří jeden společný národ, nicméně historické události dokázaly zpřetrhat bratrské vazby do takové míry, že obě skupiny obyvatel stále hledají společnou cestu k soužití a spolupráci. Rwandské dubnové události z roku 1994 nám znovu ukázaly, že lidská společnost je v mnohých směrech nepoučitelná a že se historické omyly mohou i v budoucnu opakovat.

Rozhodl jsem se věnovat tomuto tématu, abych mohl analyzovat dějinné události, které vedly k spáchání osudné genocidy. Zároveň jsem chtěl zjistit, jaká opatření byla realizována k prevenci podobného konfliktu a porovnat jejich úspěšnost.

3 Cíle práce

Diplomová práce má za cíl přiblížit příčiny, průběh a důsledky genocidy ve Rwandě s důrazem na proces usmíření. Celá práce bude strukturována tak, aby čtenář nejdříve získal zevrubné teoretické znalosti z analýz jednotlivých dějinných událostí a mohl tak pochopit historická fakta, která přiměla rwandský národ k rozpoutání občanské války a spáchání genocidy na sobě samém. V diplomové práci budou vypracovány analýzy jednotlivých postkonfliktních opatření, které budou hodnoceny z hlediska potrestání pachatelů, odpovědi na opakované porušování lidských práv, podpory vytvoření (znovunabytí) společenské důvěry a nastolení vhodného prostředí pro budování korektních společenských vztahů mezi oběma skupinami obyvatel Hutu a Tutsi.

První část práce přiblíží vznik a historický vývoj pojmu genocida, vylíčí dějinné souvislosti, které přiměly mezinárodní společenství k jeho oficiálnímu definování a ukotvení do mezinárodního práva jako zločin, který se do té doby vymykal jakýmkoli trestním postihům. Práce bude zevrubně analyzovat historii rwandského národa, která je klíčem k pochopení primárních příčin vedoucích k vykonání genocidy. V našem případě se jedná hledání počátků a pochopení nenávisti mezi Hutuy a Tutsii. Popíše jednotlivé historické etapy, které se dají v zásadě rozdělit na období předkoloniální, koloniální a období prvních republik. V následující části bude věnována pozornost eskalaci konfliktu v podobě občanské války, která propukla v genocidu. Cílem bude analýza a popis bezprecedentních událostí, které si následně vyžádaly postkonfliktní opatření přijatá jak mezinárodním společenstvím, tak především novou rwandskou vládou. Práce se bude detailně věnovat působení Mezinárodního trestního tribunálu pro Rwandu, rwandskému národnímu soudnímu systému, místním tribunálům gacaca a Komisi pravdy a usmíření jako hlavním hráčům, kteří se podílejí na výkladech kritických událostí a odhalování pravdy. Aby autor mohl zhodnotit postkonfliktní rekonstrukci zaměřenou na národní usmíření, je potřeba se dotknout i ekonomického rozvoje země. Práce bude v závěru doplněna o budoucí výzvy, kterým Rwanda čelí do roku 2020.

4 Diskuze literatury

Problematikou genocid a jejich obecného konceptu se začalo po druhé světové válce zabývat mnoho světových odborníků. Mezi první uznávané experty patří polský právník Raphael Lemkin, který jako první definoval pojem genocida v publikaci *Axis Rule of Occupied Europe*. William A. Schabas, ředitel Irského centra pro lidská práva, je autorem mnoha publikací a článků na téma genocida v mezinárodním trestním právu, mezinárodní trestní tribunály a rekongiliace jako taková. Mezi jeho významné články se řadí např. *Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide* nebo *Post-genocide Justice in Rwanda: a Spectrum of Options*. V českém jazyce prozatím nevyšla souhrnná publikace, která by analyzovala její koncept, existují však překlady, jako například Ternonova kniha *Genocidy XX. století: Zločinný stát*.

Rwandská genocida je událost, která je zkoumána z mnoho úhlů pohledů, a proto je jí věnována značná pozornost ze strany mezinárodních odborníků. Alison Des Forges, americká historička a bývalá poradkyně Human Rights Watch pro africký kontinent, napsala v roce 1999 velmi uznávanou souhrnnou publikaci *Leave None to Tell the Story: Genocide in Rwanda*. Práce komplexně analyzuje rwandskou historii a popisuje příčiny, které vedly událostem z roku 1994. Mezi další publikace, na které se dnešní autoři často odkazují, patří *The Rwanda Crisis: History of a Genocide* od francouzského akademika a historika specializujícího se na Africký roh a území východní Afriky Gérarda Pruniera. V roce 2000 Organizace africké jednoty vydala obdobnou souhrnnou studii - *Rapport sur le génocide au Rwanda*, které analyzuje i mezinárodní situaci po skončení konfliktu. Vysokou vypovídací hodnotu z osobní perspektivy má dokumentární snímek *Last Just Man*, ve kterém jsou zaznamenány osobní výpovědi tehdejšího generála mírové mise UNAMIR Roméa Dallaireho. O rok později vydal velmi známou publikaci *Shake Hands with the Devil* s popisem svých vlastních názorů na události spojené s genocidou. Mezi česká díla, která se věnují této problematice, patří především *Afrika: dvojznačné jaro*, která se skládá z mnoha dílčích článků, jako například *Dějiny a mýtus: dvojí pohled na rwandskou historii* od Olgy Kadlecové.

Postkonfliktní rekonstrukci a národnímu usmíření se věnuje publikace *After Genocide: Transitional Justice, Post-Conflict Reconstruction and Reconciliation in Rwanda and Beyond*. Toto dílo se skládá z 20 článků, které detailně pronikají do jádra problémů z různých úhlů pohledu. Velmi přínosný článek je *The Institutionalisation of Impunity: A Judicial Perspective on the Rwandan Genocide* od Martina Ngogy, hlavního prokurátora Rwandské republiky, který analyzuje práci Mezinárodního trestního tribunálu pro Rwandu z pohledu vlády Paula Kagameho. Česká literatura se postkonfliktnímu rozvoji Rwandy příliš nevěnuje. Proto mezi stěženi práce můžeme zahrnout článek od Kataríny Šipulové - *Postkonfliktná konsolidácia a rekonsiliácia spoločenských systémov - Rwanda a Sierra Leone*. Data týkající se ekonomického rozvoje, nabízí Světová banka a dokument zpracovaný rwandskou vládou Vize 2020.

5 Genocida – definice pojmu

Veškerá historická válečná tažení, koloniální boje, Tureckem neuznané masové vraždění Arménů v Osmanské říši, první a druhá světová válka spojená s holocaustem pokaždé posunuly o něco výš pomyslnou laťku schopnosti lidské společnosti vyvraždovat celé národy podle předem připraveného plánu. Zejména precizně plánované a organizované vyhlazování národů, které provádělo na mnoha místech Evropy nacistické Německo, se zcela vymykalo dosavadním zkušenostem i terminologii.¹

Už v průběhu druhé světové války Winston Churchill označil vyhlazování Židů, Romů a homosexuálů za nový zločin, který doposud nemá své označení ve slovníku. Raphael Lemkin, profesor na Yaleké univerzitě, napsal roku 1944 publikaci *Axis Rule of Occupied Europe*, která se zabývá poměry na okupovaných územích Evropy v průběhu druhé světové války. V této publikaci byl poprvé použit pojem genocida, jenž ale nebyl na mezinárodní diplomatické úrovni oficiálně uznán. Vytvořil ho kombinací řeckého slova génos (γένος) („rod“, zde ve smyslu „národ“) a latinského -cidium (ve složených slovech znamená „vražda“).² Dle Lemkina genocida neznamena vždy jen okamžité vyhlazení, spíše se jedná o koordinovaný plán různých akcí, které jsou směřovány právě k zničení oněch základů života národních skupin, což vede v konečném důsledku k vyhlazení těchto skupin jako takových. Cílem plánu bývá dezintegrace politických a sociálních institucí, kultury, jazyka, národního cítění, náboženství, ekonomické existence národních skupin, zničení osobní bezpečnosti, svobody, zdraví, důstojnosti a životů jednotlivců, kteří jsou příslušníky této skupiny. Genocida je směřována výslovně přímo proti národní skupině jako takové a je to akce, která je zaměřena k likvidování osob ne kvůli jejich individuálním vlastnostem, ale proto, že dotyčné osoby jsou příslušníky určité národní skupiny.³

¹ Matoušek; Fňukal, 2010: 8

² Lemkin, 1944: 79

³ Lemkin, 1944: 79

Kompletní vyhlazování národů se v novodobé historii stalo ojedinělou záležitostí a vymykalo se jakýmkoli dosavadním praktikám uplatňovaným proti civilnímu obyvatelstvu. Neexistovaly zákony umožňující potrestání viníků, kteří, ať už přímo či nepřímo, páchali do té doby nepojmenovaný způsob vyvražďování. Politici byli postaveni před novou otázkou, kterou museli začít řešit. O první oficiální definování hrůzných zločinů provedených nacistickým Německem během období druhé světové války se dne 8. srpna 1945 postaraly vítězné státy SSSR, Británie, USA a Francie podepsáním Dohody o stíhání a potrestání hlavních válečných zločinců, kteří patřili do evropských států mocností Osy.⁴ Poprvé v historii došlo k definování hromadného vraždění a vytvoření instituce k stíhání mezinárodních zločinců – Mezinárodního válečného tribunálu. Zločiny proti lidskosti jsou společně se zločiny proti míru a válečnými zločiny definovány v 6. článku. V odstavci (a) je definován **zločin proti míru** jako: „... *plánování, příprava, nebo podnět vedoucí k válečné agresi, nebo válka porušující mezinárodní smlouvy, dohody a sliby, nebo příprava plánu či spiknutí pro vykonání již zmíněného.*“⁵ Odstavec (b) pak definuje **válečné zločiny** jako „...*porušení zvykového nebo válečného práva. Takové porušení musí zahrnovat vraždu, špatné zacházení, deportace do otrockých táborů nebo jakékoliv účelové deportace civilního obyvatelstva z okupovaného území, vraždy nebo špatné zacházení s válečnými zajatci nebo osobami na moři, zabíjení zajatců, drancování veřejného či soukromého vlastnictví, z vojenského hlediska neopodstatněná devastace či bezohledné destrukce velkoměst, měst a vesnic.*“⁶ Třetí odstavec (c) označuje za **zločiny proti lidskosti** jednání jako „... *vražda, vyhlazování, zotročování, deportace nebo jiné ukrutnosti, spáchané proti civilnímu obyvatelstvu před válkou nebo za války, nebo pronásledování z příčin politických, rasových či náboženských při páchání kteréhokoli zločinu spadajícího pod pravomoc Tribunálu nebo ve spojení s takovým zločinem, bez ohledu na to, zda bylo porušeno místní právo země, kde zločiny byly spáchané. Vedoucí, organizátoři, podněcovatelé a spoluviníci, kteří se zúčastnili osnování nebo provádění společného plánu nebo spiknutí k provedení*

⁴ Matoušek, 2009: 16-17

⁵ Yale Law School, 2008

⁶ Yale Law School, 2008

některého ze zmíněných zločinů, jsou odpovědni za všechny činy všech osob při provádění takového plánu.“⁷

Žalobci Norimberských procesů pojem genocida používali, ale v oficiálních dokumentech Mezinárodního válečného tribunálu bylo prvořadým pojmenování těchto činů „zločiny proti lidskosti“.⁸ V poválečném období postupně v OSN sílil tlak na vytvoření smluvních mechanismů, které by zamezily možnostem opakování rozsáhlých represí proti civilnímu obyvatelstvu. Součástí těchto snah také bylo úsilí o nalezení všeobecně akceptovatelné definice pojmu genocida. Valnému shromáždění předložily už na jeho prvním zasedání Indie, Kuba a Panama návrh definovat a odsoudit genocidu jako zločin bez ohledu na to, jestli byl spáchán v období války nebo v období míru.⁹ Genocida by se zároveň stala předmětem trestního práva, přičemž žalobcem by mohl být kterýkoliv stát. Valné shromáždění OSN na základě této iniciativy potvrdilo 11. prosince 1946 rezolucí č. 95 (I) principy norimberského práva a téhož dne přijalo rezoluci č. 96 (I), která potvrzuje, že genocida spadá pod mezinárodní právo jako zločin, za nějž by měl být každý pachatel odsouzen. Dokument také obsahuje vůbec první „oficiální“ definici genocidy: *„Genocida je upřením práva na život celým skupinám lidí, stejně jako je vražda upřením práva individua na život; takové upření otřásá lidským svědomím a působí velké ztráty lidstvu, které takto přichází o kulturní a další přínosy těchto skupin a je v rozporu s mravním zákonem, jakož i s duchem a cíli Spojených národů.../.../. Stíhání zločinu genocidy je záležitostí mezinárodního zájmu. V důsledku toho Valné shromáždění potvrzuje, že genocida je zločinem z oblasti mezinárodního práva, který civilizovaný svět odsuzuje, a za který jeho hlavní původci a jejich spoluviníci, ať už to jsou soukromé osoby, hodnostáři či státníci, musí být potrestány, ať už jednájí z důvodů rasových, náboženských, politických či z jiných motivů; vyzývá členské státy, aby podnikly legislativní opatření k předcházení a stíhání tohoto zločinu; doporučuje zorganizovat mezinárodní spolupráci států kvůli rychlejšímu přijetí preventivních opatření proti zločinu genocidy i kvůli usnadnění*

⁷ Ternon, 1997: 25

⁸ Matoušek, 2009: 18

⁹ Ternon, 1997: 25

jeho stíhání, a za tímto účelem pověřuje Hospodářskou a sociální radu, aby podnikla studie nezbytné pro zpracování návrhu úmluvy o zločinu genocidy, který bude předložen Valnému shromáždění na jeho příštím zasedání.“¹⁰

Proces samotného navrhování a schvalování Úmluvy byl zdlouhavý. Valné shromáždění pověřilo tři experty z oblasti mezinárodního práva, aby navrhli základní koncept Úmluvy. Tito tři oslovení experti byli Lemkin, Donnedieu de Vabres a Pella, který se už v průběhu Norimberských procesů zabýval definicí války jako zločinu a možnostmi jeho potrestání.¹¹ Během tohoto schvalovacího procesu došlo ke znatelným redukčním původních návrhů, např. z pojmu genocida byla vyloučena perzekuce politických skupin, protože se jednotlivé státy začaly obávat zneužití příliš široce pojaté definice pojmu ke vměšování do svých vnitřních věcí. Přes nebezpečí, že se opomene určitý čin související s genocidou, byla proto upřednostněna definice stručná a jednodušší.¹² Samotný text Úmluvy o zabránění a trestání zločinu genocidia byl přijat Valným shromážděním Spojených národů 9. prosince 1948.

V Článku I smluvní strany potvrzují, že genocidium, ať spáchané v míru nebo za války, je zločinem podle mezinárodního práva a zavazují se proto zabraňovati mu a trestati jej.¹³ Signatářské státy se sice zavázaly trestat genocidu, ale není blíže definováno, jak k tomuto potrestání dojde. Tomuto problému čelilo OSN mnohá desetiletí. Článek II genocidu definuje jako: *„kterýkoli z níže uvedených činů, spáchaných v úmyslu zničit úplně nebo částečně některou národní, etnickou, rasovou nebo náboženskou skupinu jako takovou: usmrcení příslušníků takové skupiny; způsobení těžkých tělesných ublížení nebo duševních poruch členům takové skupiny; c) úmyslné uvedení kterékoli skupiny do takových životních podmínek, které mají přivodit její úplné nebo částečné fyzické zničení; opatření směřující k tomu, aby se v takové skupině bránilo rození dětí; násilné převádění dětí z jedné skupiny do jiné.“¹⁴* Článek III vyjmenovává trestné činy a to: *„genocidium, spolčení k spáchání genocidia, přímé a veřejné podněcování k spáchání genocidia, pokus o spáchání*

¹⁰ Ternon, 1997: 30, 31

¹¹ Schabas, 2008

¹² Matoušek; Fňukal, 2010: 8

¹³ Úmluva o zabránění a trestání zločinu genocidia, 1948

¹⁴ Úmluva o zabránění a trestání zločinu genocidia, 1948

*genocidia, účastenství na genocidii.*¹⁵ Po ratifikaci Úmluvy 20 členskými státy, již vyžaduje její XIII. článek, nabyla platnosti 12. ledna 1951, čímž se zločin genocidy definitivně zakotvil v mezinárodním trestním právu a jednotliví pachatelé genocid mohli být napříště souzeni podle předem známých obecně platných pravidel.¹⁶

6 Historie rwandského národa

Rwandská historie je velice spletitá a samotní Rwandané ji považují za velmi důležitý národnostní aspekt. Abychom mohli zhodnotit historické souvislosti, které vedly k vykonání detailně připravené genocidy, musíme začít s výkladem dějinných událostí.

6.1 Předkoloniální období

Vzhledem k tomu, že se z oblasti Rwandy nedochovaly žádné písemné památky z předkoloniálního období, jsou naše znalosti o historickém charakteru vztahů mezi Hutuy¹⁷, Tutsii¹⁸ a Twa¹⁹ značně nespolehlivé a historicky není doloženo ani to, jestli byly konkurenční, nebo jestli šlo o spolupráci. Krajiní interpretace jsou dvě: podle první z nich původní obyvatelé Hutuové, Tutsiové a Twaové společně žili v míru na jednom území až do doby, kdy belgická koloniální správa vštíplila obyvatelům představu o jejich rozdílném etnickém původu.²⁰ Podle druhé je podstata budoucích ozbrojených konfliktů hluboce zakořeněna ve rwandské historii.

Zastánci umírněnější národnostní²¹ teorie tvrdí, že předchůdci skupin Hutu a Tutsi se na území dnešní Rwandy usídlili před více než 2000 lety. Sdružovali se v menších skupinách založených na rodovém původu nebo na určitém respektu a

¹⁵ Úmluva o zabránění a trestání zločinu genocidia, 1948

¹⁶ Schabas, 2008

¹⁷ Slovo Tutsi označuje původně vlastníka skotu, movitější obyvatele, kteří nabyli většího majetku a stali se vládnoucí elitou.

¹⁸ Slovo Hutu označuje prostší většinovou masu rolníků, obyvatele rwandského území, jejichž existence byla do určité míry závislá na vládnoucí skupině obyvatel.

¹⁹ Populace Twa čítající méně než 1 % celkového počtu obyvatel nesehrála v dějinách Rwandy významnou roli.

²⁰ Teorie o původu obyvatel, kterou oficiálně propaguje rwandská vláda.

²¹ Národnostní teorie značí, že všechny tři skupiny obyvatel byly historicky do takové míry propojeny, že se jednalo o společné národní uskupení.

loajalitě k přirozenému vůdci. Společné soužití napomohlo k vytvoření společného jazyka kinyarwandštiny, náboženství, filozofických náhledů na svět a kulturu, jejíž nedílnou součástí je tanec, hudba, poezie a ústní lidová slovesnost.²² Kultura obyvatel je natolik provázána, že jak vykonavatelé genocidy, tak jejich budoucí oběti se hlásili ke stejným historickým hrdinům. Prostší lidé se převážně živilí zemědělstvím. Druhá, méně početná skupina obyvatel se zřekla obdělávání půdy a soustředila se právě na chov skotu.²³ Vlastnila tehdy mnohem početnější stáda v porovnání s rolnickou částí obyvatel. Obě tyto skupiny žily ve vzájemném souladu a obývaly celé území dnešní Rwandy, jak chladnější, vlhčí oblasti vrchoviny, tak sušší a teplejší oblasti na východě. Vysoká kvalita půdy a dostatečné srážky zajišťovaly až tři sklizně za rok, což se kladně odráželo na populačním růstu až do roku 1994, kdy byla Rwanda nejhustěji zalidněný stát na africkém kontinentu. V 18. století Rwandské království dosáhlo výsadního postavení v oblasti Velkých afrických jezer. Moc místních králů se převážně odvozovala od počtu poddaných a bohatství se měřilo množstvím skotu, jenž se stal ústředním majetkem ve rwandské společnosti.

Prostí rolníci mohli získat cenný skot jen za podmínky, že mu byl darován či pronajat bohatším sousedem. Z tohoto důvodu začali být chudší rolníci závislí na té části populace, která se zřekla obdělávání půdy. Vazalský vztah mezi pány – vlastníky skotu a prostším rolníkem se nazýval ubohake.²⁴ Postupné vnímání bohatství a nadřazenější postavení vlastníků skotu napomohlo vzniknout společnosti, která se začala dělit na bohatší elitu a chudší rolníky. Ne zdaleka všichni vlastníci skotu měli zájem na hromadění majetku a zvyšování svého společenského postavení. Například pastevcí zvaní Bagogwe pocházející převážně ze severozápadní části země a Bahima ze severovýchodní se tohoto úmyslu zřekli.

Na druhé straně se rolníci stali zkušenějšími válečníky, dokázali zmobilizovat velké skupiny přívrženců a jejich moc vzrůstala ve vojenském sektoru. Tato skutečnost se prokázala i v druhé polovině 19. století, kdy Rwanda pod vádou krále

²² Forges, 1999: 31

²³ Kadlecová, 2004: 22

²⁴ Rwanda Gateway

Rwabugiri expandovala do okolních území.²⁵ Společně se vzrůstající a sofistikovanější mocí státu se vládnoucí elity definovaly jako nadřazenější část obyvatelstva. Faktor etnicity a pocit dominantního postavení jedné části obyvatelstva na druhé byl vštípen rwandské společnosti, podle oficiálních interpretací současné rwandské vlády, až v období belgické koloniální správy, která začala rozlišovat etnika Hutu a Tutsi. V letech 1933 a 1934 jim dokonce přidělila identifikační karty, které o 70 let později přímo identifikovaly oběti genocidy.²⁶

Druhý výklad předkoloniálních dějin poukazuje na to, že nenávist mezi jednotlivými etniky sahá mnohem hlouběji než do počátku 20. století. Už od svého příchodu do oblasti Velkých afrických jezer (11. – 15. století) si Tutsiové vybudovali dominantní postavení a tvořili bohatší a mocnější společenskou vrstvu navzdory jejich šestinovému podílu na populaci. Propracovaná ideologie o nadřazenosti nad chudší částí populace zakořenila v Hutuech nenávist a zášť, která vyvrcholila až ve druhé polovině 20. století.²⁷ Kolonizace a misijní činnosti katolické církve nesehrály hlavní roli v rozdělení společnosti na jednotlivá etnika, jen využily jejich existence k prosazení vlastních politických a společenských zájmů. Takovou teorii podporuje tradiční mýtus o třech bratrech Gahutu, Gatutsi a Gatwa reprezentujících předchůdce Hutu, Tutsi a Twa. Každý z bratrů dostal úkol hlídat džbán s mlékem. Gahutu usnul a mléko rozlil, Gatwa mléko vypil a jediný Gatutsi splnil zkoušku, čímž se stal se nadřazeným nad ostatními dvěma bratry (skupinami obyvatel).²⁸ Tohoto mýtu bylo často zneužíváno k rozdmýchávání rasové nenávisti proti Tutsiům i přes to, že mýtus pojednává právě o bratrech stejné krve a ne o třech různých rasách či rozdílných etnikách.²⁹

Podle další teorie, kterou podporují i genetické výzkumy, je zřejmé, že každá ze tří skupin má odlišný původ, a proto je jejich soužití v jedné oblasti důsledkem staletých migrací. Odhaduje se, že původními obyvateli byli pygmejští Twa, jež se převážně živili lovem a sběrem. V rámci bantuských migrací přišli na území hutuští

²⁵ Forges, 1999: 31

²⁶ Staňková, 2004: 28

²⁷ Staňková, 2004: 28

²⁸ Kadlecová, 2004: 18, 19

²⁹ Kadlecová, 2004: 18

zemědělci, kteří vytvořili s Twa rodové majoritní klany.³⁰ Předpokládá se, že v pořadí třetí etnikum - Tutsiové - imigrovali na území dnešní Rwandy okolo 12. až 16. století z oblastí dnešní Etiopie.³¹ Tutsiové začali postupně převrstvovat místní rodovou společnost a vytvářet organizovanější společenskou strukturu v podobě feudálního státu. Vládnoucí tutsijská dynastie Nyiginya s odvoláním na národní mýty zdůrazňovala svůj nebeský původ a s příchodem Evropanů začala přijímat teorii nové hamitské rasy. Interpretace o absolutní nadvládě tutsijské dynastie Nyiginya však vyvrací existence malých hutuských monarchií, na které upozorňuje Kadlecová.³²

Tím se dostávají představy o jednoznačném podřízení jedné skupiny druhé na spekulativní rovinu. Nemůžeme s jistotou tvrdit, že hutuské a tutsijské monarchie sdílely stejné území, stejně jako předpokládat, že jedna monarchie ovládla druhou. Ústně tradovanou lidovou slovesnost nemůžeme v tomto případě považovat za spolehlivý zdroj. Na druhou stranu je snaha o pochopení skutečného poměru Tutsiů a Hutuů v minulosti pro vysvětlení předkoloniálních událostí jen okrajová, protože ve skutečnosti nebyli obyvatelé Rwandy ve svém jednání determinováni reálnými historickými zkušenostmi, ale spíše komplexem vlastních představ a interpretací dějin, které nemusely být věrným obsahem „reálné“ historie.

Rwandská předkoloniální společnost byla hierarchizována do takové míry, že první evropští osadníci předpokládali existenci kast a kastovní společnosti. Nejvyšší pozici zastával panovník, kterému se zodpovídali vojenští velitelé a královští rádci, jímž byl v každé prefektuře podřízen jeden správce půdy a dobytka. Nejnižší post zastával „správce kopce“ jenž byl podřízen „správcům půdy a dobytka“. Politické posty mohli získat jen Tutsiové. Hranice mezi Tutsii a Hutuy však nebyla nepřekonatelná, pokud Hutu nabyt majetku a získal příslušnost Tutsi, mohl se ucházet o pozici správce kopce.³³

Dynastie Nyiginya se držela historické tradice a následníci trůnu uzavírali sňatky jen v rámci vlastního kmene. V běžné populaci většina Rwandů našla životního

³⁰ Zahradníková, 2008

³¹ Různé zdroje uvádějí rozdílná data.

³² Kadlecová, 2004: 18-20

³³ Kadlecová, 2004: 21

partnera v komunitě obyvatel, kde vyrůstala. V konečném důsledku každá skupina obyvatel sdílela podobný genofond, což v horizontu mnoha generací utvářelo typické fyzické znaky obyvatel.³⁴ V každé z těchto skupin existovaly další podskupiny, jež se dále od sebe lišily. Například původní pastevcí se světlejší pokožkou se lišili od vyšších a tmavších imigrantů z 19. století. Ačkoli manželství nebylo mezi Hutu a Tutsi pravidlem, docházelo v různých částech Rwandy k četným smíšeným sňatkům. Už v 30. letech 20. století při registraci a etnickém určování obyvatel nebylo možné přesně zařadit všechny obyvatele podle jasných tělesných znaků.³⁵ Například v severní části Rwandy byla smíšená manželství vzácností, naopak tomu bylo v jižních provinciích, kde smíšené svazky byly zcela běžnou záležitostí. Míra smíšených manželství se značně snížila mezi oběma skupinami na přelomu 19. a 20. století, kdy si politickou sílu upevňovali Tutsiové. Po hutuské revoluci (viz následná kapitola XX) v roce 1959 naopak počty smíšených manželství vzrůstaly.

6.2 Období německé a belgické koloniální správy (1897 - 1962)

S příchodem prvních Evropanů, potažmo obsazení Německem v roce 1897, datujeme počátek koloniálního období, které trvalo až do deklarování nezávislosti v roce 1962.³⁶ Ve stejném období oblast Velkých afrických jezer postihly katastrofy, jako byl dobytčí mor, invaze kobylek, epidemie černých neštovic a spavé nemoci. Dle Ternona pod tíhou těchto událostí společně s odlivem mužské populace - budoucích otroků, země ztratila svou hospodářskou soběstačnost.³⁷ Po ukončení první světové války byla Spojenými národy koloniální správa předána Belgii, což bylo místními obyvateli vnímáno spíše jako úleva, neboť německá kolonizace byla chápána jako násilná okupace.³⁸ V roce 1925 byla Rwanda sloučena s Burundi v jednotný správní celek Ruanda-Urundi, jenž byl administrativně připojen ke

³⁴Forges, 1999: 32

³⁵Kadlecová, 2004: 20

³⁶Destexhe, 1995: 44

³⁷Ternon, 1997: 274

³⁸Tamtéž

Kongu.³⁹ Obě výše zmíněné koloniální mocnosti měly zájem na vykořisťování přírodních zdrojů, což se výrazně projevilo i v období světové krize ve 30. letech.

Belgická správa postupně pozměňovala administrativní systém země a začala vládnout systémem nepřímé vlády. Odebrala moc nejstarším vůdcům rodových klanů a do složitého hierarchického systému moci prosadila vybrané členy tutsijské aristokracie. Nově se vytvářející tutsijské elitě byla svěřena správa země, čímž si ještě více upevnila již existující výsadní politické postavení. Před koloniální správou si Tutsiové udržovali politickou moc na základě svého bohatství, což ale změnili belgičtí správci, kteří legitimizovali jejich moc na základě fiktivní teorie rasového původu. Teorie se opírala především o existující společenské uspořádání a odlišnosti v tělesných znacích obyvatel. Oproti podsaditějším a menším bantuským obyvatelům Hutu a Twa jsou Tutsiové vyššího vzrůstu, mají světlejší odstín pokožky, protáhlejší lebku a méně výrazné rty a nos.⁴⁰ Fyzická „podobnost“ Evropanům společně s přirozeným bohatstvím v podobě skotu předurčovala Tutsi v představách belgických kolonizátorů k nadvládě nad rolníky Hutu. Ternon Hamity s nadsázkou popisuje jako nečernošské Afričany a africké Árijce.⁴¹ Nová hamitská teorie s rasistickou terminologií vykládala nadřazený původ Hamitů (Tutsiů) a odkazovala na jejich bohatou historii, období ovládnutí oblastí Velkých afrických jezer a budování bohatých království. Značná část Tutsiů se s těmito teoriemi tehdy ztotožnila.⁴²

Uměle vytvořená elita pocházející z královských rodů měla přístup na univerzity, jež byly pro hutuské obyvatelstvo nedostupné. Čím více se Tutsiové stávali vybranou a vzdělanou elitou, tím více byli Hutuové systematicky vylučováni z pozic ve státní správě. Docházelo tak k prohlubování jejich nenávisti vůči privilegované vrstvě obyvatel. Hutuové se ocitli se na okraji společnosti a působením koloniální správy byli odsouzeni k venkovskému způsobu života. Strategie sociálního potlačení majoritní části obyvatel a vkládání moci

³⁹ Dnešní Demokratická republika Kongo

⁴⁰ Destexhe, 1995: 39

⁴¹ Ternon, 1997: 274-275

⁴² Ternon, 1997: 275

privilegovaným elitám umožnila Tutsiům kontrolovat 43 z 45 nejvyšších správních postů v zemi.⁴³

Nová úřednická elita mimo jiné postupně omezovala změnu bydliště z jednoho regionu do druhého a zakazovala vytváření nových osad v lesnatých porostech, což bylo i důvodem mnohatisícové emigrace obyvatel do okolních zemí. Evropští správci přehlíželi zneužívání moci místních elit, které měly na starosti například vybírání daní, stavění silnic a pěstování kávy. Byl vytvořen i systém evropských soudů s úmyslem hájit obyvatele. Soudy se ale naopak staly institucemi stvrzujícími moc místních elit a úředníků.⁴⁴ Belgičané čím dál větší měrou navyšovali požadavky na obyvatelstvo a rozhodli se kontrolovat stát přes místní tutsijské náčelníky.

V první polovině 30. let belgičtí koloniální správci zdůraznili důležitost etnického původu zaregistrováním a následným rozřazením jednotlivých obyvatel do oficiálních skupin Hutu, Tutsi, Twa. Rozřazení jedinci obdrželi od příslušných úřadů identifikační kartu, která byla pro všechny povinná a zastávala funkci dokladu o rasové a etnické příslušnosti.⁴⁵ Z důvodu smíšených manželství po dobu mnoha generací bylo v mnohých regionech obtížné zjistit příslušnost k dané skupině obyvatel – v zájmu přesného vyjádření historických souvislostí mluvíme už o etniku. V mnohých případech se podobná situace řešila „*pravidlem deseti kusů dobytka*“. Kdo daný počet skotu neovládl, byl automaticky považován za Hutu. V smíšených rodinách se identita dědila výhradně po otci.⁴⁶ Je známo, že zchudlí Tutsi i přes vzájemnou solidárnost mohli ztratit své nadřazené postavení a stát se Hutu. Naopak movitější Hutu se snažili získat identitu Tutsi, což s novými identifikačními kartami bylo mnohem obtížnější.

Církev se v koloniálním období dostávala do pozice politické instituce. Její moc rostla úměrně s počtem křesťansky vchovaných, třídně zakořeněných politických elit a zvyšující se masou obyvatel, kterou dokázala konvertovat na křesťanství. Církev ustanovila tři principy, podle kterých se zapojila do rwandské společnosti a ovlivňovala ji.

⁴³ Destexhe, 1995: 40

⁴⁴ Forges, 1999: 34

⁴⁵ Forges, 1999: 35

⁴⁶ Kadlecová, 2004: 20

Podle prvního principu nově přicházející misionáři na počátku 20. století usilovali o silné politické postavení v zemi a přátelské vztahy s politickými elitami. Taková strategie vedla k snazšímu ovlivňování mínění a přestupování obyvatel na novou křesťanskou víru. Na počátku 30. let 20. století evangeličtí misionáři dosáhli úspěchu, když dokázali prosadit sesazení krále Musingu⁴⁷, jež byl vystřídán synem Rudahigwou⁴⁸, který konvertoval ke katolictví. Krátce po svém nástupu na trůn se zasadil o vysokou mírou katolizace prohlášením, že kdo chce získat politickou moc, musí udržovat blízké vztahy s církví.⁴⁹

Misionáři se také aktivně angažovali v etnické politice země. Tutsiové byli na základě hamitské teorie považováni za nadrasu, což bylo podloženo i údajnými etnologickými výzkumy. Rozené vůdce začaly upřednostňovat jak majoritní katolické, tak i méně významné protestantské misie. Na druhou stranu církev podporovala z části i chudé hutuské obyvatelstvo bezplatným vzděláním na seminářích v církevních řádech, kde se začala v druhé polovině 50. let formovat budoucí protestující hutuská elita.⁵⁰ Církev ignorovala důležitost regionu, klanu a dalších společenských pravidel, jediným měřítkem se stalo etnické rozdělení na tři sociální identity Hutu, Tutsi a Twa, jež byly chápány jako striktní rasové kategorie.⁵¹ Církev výrazně ovlivnila vzájemné chápání skupin obyvatel. Tutsiové získávali v církvi zaměstnání a noví kněží se zasloužili jak slovem, tak i písmem o šíření myšlenek v duchu hamitské nadržiny. Jeden z nejvýznamnějších tutsijských kněží, který sepsal krátké historické příběhy ospravedlňující vládu tutsijských elit, se jmenoval Alexis Kagame.⁵²

Posledním důležitým rysem působení církve byla její schopnost přimět obyvatele konvertovat, na základě poskytnuté materiální a společenské pomoci. Misionáři se zasadili o budování škol, zdravotních středisek, nabídli obyvatelům doposud neznámé zemědělské technologie a nové plodiny. Společně s distribucí

⁴⁷ Král Musingu je znám i pod jménem Yuhi V.

⁴⁸ Král Rudahigwa je znám i pod jménem Mutara III.

⁴⁹ Longman, 2011: 168

⁵⁰ Heuch, 2004: 11

⁵¹ Longman, 2011: 168

⁵² Longman, 2011: 169

potravin nabízeli mnohé pracovní příležitosti, čímž obyvatelstvu poskytli nové možnosti zvýšení společenského postavení.

Církev získávala vysoké společenské a politické postavení a duchovní otázka se stávala důležitější s vzrůstajícím počtem sympatizantů. V 50. letech Rwanda postupně směřovala k dekolonizaci a část tutsijských elit začínala kritizovat církevní moc. Zároveň docházelo k sociální konfrontaci doprovázené radikálním smýšlením mladé generace Hutuů a Tutsiů, kteří vyrůstali ve společensky nerovných podmínkách. Rasová ideologie byla vnímána jako hluboce zakořeněný společenský problém, který je potřeba vyřešit. Vzdělaná hutuská elita si začala uvědomovat lživou rasovou hamitskou teorii a příchod Tutsiů do oblasti Velkých afrických jezer pokládala za podobnou kolonizaci, kterou belgická mandátní správa udržovala ve Rwandě od roku 1916. Společenskou frustraci vyjádřilo devět mladých Hutuů v *Manifestu bahutu: zprávě o sociálním aspektu rasového problému*. Jeden ze signatářů prvního otevřeného protestu proti tutsijské hegemonii byl Grégoire Kayibanda, pozdější první hutuský prezident.⁵³ Samotný jeho název je samozřejmě nesprávný, protože rozdílnost mezi Hutuy a Tutsii nemůže být považována za rasový problém, nýbrž za klamnou politiku belgické koloniální správy.⁵⁴ V Manifestu se Hutuové dožadovali nároku na stejné sociální podmínky, vzdělání a zaměstnání, tvrdě se postavili proti dvojí kolonizaci Tutsiů a Belgičanů. Destexhe vidí v Manifestu spíše naléhavý požadavek na nastolení demokracie než volání po revoluci.⁵⁵ Hutuové odmítali tutsijský politický monopol. V jednom z odstavců byla zvýrazněna tato věta: „*Problém je v zásadě v monopolu jedné rasy, Tutsiové odsoudili zoufalé Hutuy na věčně podřízené pracovníky.*“⁵⁶ Z citace je zřejmé, že v Manifestu bahutu se setkáváme s etnickou a dokonce i s rasistickou terminologií, jež reflektuje ideologický jazyk, který církev, Belgičané a následně i Tutsiové proti Hutuům používali.⁵⁷

⁵³ OUA, 2000: 34

⁵⁴ OUA, 2000: 34

⁵⁵ Destexhe, 1995: 42

⁵⁶ OUA, 2000: 34

⁵⁷ OUA, 2000: 34

Belgická koloniální správa protežovala Tutsie až do 50. let. Mladí a vzdělaní Hutuové⁵⁸, vyloučení z možnosti podílet se na řízení státu, se s čím dál větší intenzitou shromažďovali a podněcovali své nevzdělané hutuské přívržence k hromadným nepokojům. Podle Destexhe nacházeli ve svých protestech podporu u nové generace misionářů inspirovaných křesťanským socialismem založeným na myšlenkách společenské rovnosti, demokracie a všeobecného rozvoje státu.⁵⁹

Ve většině států Afriky vzrůstalo společenské napětí a snahy o nezávislost. Podobně i radikální Hutuové stupňovali své požadavky, aby jim byla legitimně předána politická moc. Belgie byla kritizována na půdě Organizace spojených národů (OSN) pro své nedemokratické přístupy v otázce koloniální správy. Kritika se především opírala o malý počet vyškolených rwandských národních úředníků, což v budoucí perspektivě znemožňovalo předání moci. Hutuští vůdcové požadovali po Belgičanech nezávislost na „tutsijské kolonizaci“. V tomto období jsme svědky nebývalého politického obratu a zpřetrhání do té doby pevných vazeb s tutsijskou vládní elitou.⁶⁰ Politickou rošádu koloniální správa zdůvodnila nedemokratickým postavením hutuského obyvatelstva vůči Tutsiům. Hlavní příčinou se stala obava z politického monopolu Tutsiů a následné ztráty celé rwandské kolonie.⁶¹

Shodou okolností v roce 1959 po 28 letech panování neočekávaně zemřel tutsijský král Rudahigwa, jenž se zasloužil o relativně stabilní situaci ve společensky rozdělené zemi. Trůn narychlo obsadil jeho nevlastní bratr Kigeri V., který neměl téměř žádnou politickou moc a byl podřízen nejkonzervativnějším Tutsiům. Obava o budoucnost státu s sebou přinesla i zrod politických hnutí. Tutsiové založili *Rwandskou národní unii (Union Nationale Rwandaise, UNR)* a Hutuové se veřejně začali hlásit ke *Straně za změnu a hutuskou emancipaci (Parti du Mouvement et de l'Émancipation Hutu, Parmehutu)*, která byla plně podporována církví.⁶²

⁵⁸ Jedná se o Hutuy, kteří získali vzdělání na církevních seminářích.

⁵⁹ Destexhe, 1995: 42

⁶⁰ Heuch, 2004: 11

⁶¹ Zahradníková, 2008

⁶² Forges, 1999: 36

V listopadu téhož roku vypuklo povstání s etnickými násilnostmi, jež si vyžádaly na tisíce převážně tutsijských obětí.⁶³ V zemi byl vyhlášen vojenský režim a vlády se ujal belgický plukovník Guy Logiest. Na setkání s belgickými správci rozkázal upřednostnit hutuské zájmy nad zájmy Tutsiů. Neprodleně byla vyměněna polovina lokálních tutsijských náčelníků za hutuské. Plukovník otevřeně podporoval hutuské násilnosti a vyjadřoval se v duchu nastolení pořádku, znovuzískání hutuské důstojnosti a popření arogance tutsijské aristokracie. V červnu 1960 s drtivým vítězstvím Parmehutu vyhrálo obecní volby, čímž si Hutuové zabezpečili politickou převahu na lokální úrovni.

Nepružnost OSN se projevila 28. ledna 1961, kdy belgický plukovník svěřil vedení země hutuskému vůdci Grégoirovi Kayibandovi s mandátem sestavení vlády. OSN takový postup předem kritizovala a požadovala referendum, ve kterém by si obyvatelé mohli vybrat mezi zachováním monarchie, nebo novými parlamentními volbami. Lednové události měly za následek novou spirálu násilí, jež si vyžádala na stovky mrtvých a hromadný exodus asi 120 tisíc Tutsiů do okolních zemí, kde postupně začaly formovat militantní frakce proti Kayibandovi.⁶⁴ V září se konaly volby do parlamentu, které s drtivým vítězstvím vyhrála hutuská strana Parmehutu. K 1. červenci 1962 došlo k zrušení monarchie a vzniku Rwandské republiky v čele s prvním hutuským prezidentem Kayibandou.⁶⁵

6.3 Období prvních republik a občanská válka (1962 - 1994)

6.3.1 Režim prezidenta Kayibandy (1962 - 1973)

Nově se formující militantní tutsijské frakce během následných 6 let zorganizovaly na 10 vpádů z okolních zemí, převážně z Ugandy. Jejich slabá organizovanost a materiální nevybavenost byly hlavními důvody stále se opakujících neúspěchů. Tutsiové byli podezříváni z podpory nájezdníků a z příprav chystaného převratu. Vláda v čele s prezidentem mohla poměrně jednoduše ovlivňovat vědomí

⁶³ Tyto události se zapsaly do historie pod názvem Hutuská revoluce.

⁶⁴ Prunier, 1995: 61

⁶⁵ Heuch, 2004: 12

nevzdělané populace. Využívala tutsijské vpády k ospravedlnění hutuské revoluce a nabádala majoritní část populace k národní jednotě a vzájemné solidaritě.⁶⁶

Hutuští představitelé spojili revoluci i s obohacováním se na minoritní části obyvatelstva. Z krátkodobého hlediska se především jednalo o rabování a krádeže majetku, z dlouhodobého o zábor půdy a obydlí. Vláda také pokračovala v rozdělování obyvatel na tři etnické skupiny. Identifikační karty, jež původně měly sloužit ke garanci tutsijských privilegií, se naopak staly prostředkem jejich segregace.⁶⁷ Tutsiové měli velice omezený přístup jak ke vzdělání, tak i k zaměstnání.

Rwandská národní garda kontrolovala hranice státu a zároveň se podílela na represích proti Tutsiům. Prezident Kayibanda vytvořil novou skupinu státních úředníků, kteří byli z Kigali vysláni do všech prefektur, aby podněcovali už tak silnou nenávist proti minoritní části populace. Koncem roku 1963 a v lednu následujícího roku byly protitutsijské represe vedeny s neobyčejnou krutostí. Národní garda s podporou belgických vojáků pozabíjela na 2 tisíce Tutsiů.⁶⁸ Z informací, které byly dostupné mezinárodnímu společenství, se zdálo, že rozhodnutí nové hutuské vlády vedla k demokratizaci země. Belgie ospravedlnila svou vojenskou přítomnost nutností přispět ke stabilizaci země a ochraně hranic. Prezident Kayibanda byl spíše než za klasického afrického diktátora považován za představitele stability a rozvoje země. Mezi vyhlášením samostatné republiky a ukončením vpádů tutsijských bojovníků v roce 1967 bylo zabito na 20 tisíc obyvatel, převážně Tutsijů a dalších 300 tisíc bylo nuceno uprchnout do okolních zemí.⁶⁹ Tato první rwandská uprchlická krize destabilizovala okolní země.

Prezident Kayibanda, který se narodil v Gitarama na jihu země, vládl despoticky a vytvořil stát jedné politické strany. Svými politickými rozhodnutími upřednostňoval jižní oblasti země, což vyústilo v nespokojenost mnoha hutuských skupin v severních prefekturách.⁷⁰ Nespokojenost se šířila i mezi vzdělanou a

⁶⁶ Forges, 1999: 36

⁶⁷ Forges, 1999: 36

⁶⁸ Melvern, 2008: 21

⁶⁹ Forges, 1999: 37

⁷⁰ Destexhe, 1995: 45

nezaměstnanou městskou částí populace Hutu. Ve stejném období tutsijská mládež získávala vzdělání na kvalitnějších školách. Nespokojenost opomíjené části hutuské populace a vzrůstající neshody mezi elitami vyústily v otevřené nepokoje. Prezident vyhlásil společenský boj proti Tutsiům, ale jeho pozice byla do takové míry oslabena, že se do čela republiky dostal armádní generál Habyarimana.⁷¹

6.3.2 Režim prezidenta Habyarimany (1973 - 1994)

Po většinu funkčního období nového prezidenta nedocházelo k žádným násilnostem a země byla považována západními mocnostmi za příkladný stát afrického kontinentu, což se pozitivně odrazilo i v objemu poskytované oficiální zahraniční rozvojové pomoci. Habyarimanův režim byl těžko čitelný. Prezidentem byl vojenský diktátor, který se otevřeně hlásil ke společenské a politické segregaci minoritní části obyvatelstva. Na druhé straně byl považován za mírotvorce a stabilizační faktor států v oblasti Velkých afrických jezer. V tomto období se zdál Habyarimanův režim příznivější v porovnání k chaosu, který Idi Amin zanechal v Ugandě, tutsijském apartheidu v Burundi, africkém socialismu v Tanzanii a Mobutově kleptokracii v Zairu.^{72, 73}

S nástupem nového hutuského prezidenta se situace Tutsiů v mnoha aspektech všedního života stala příznivější. Habyarimana nabídl nejméně po dobu 17 let jistý druh vzájemného soužití za předpokladu, že se Tutsiové nebudou podílet na správě státu a armády na všech jejich úrovních.⁷⁴ Stát neměl potřebu v tomto období rozdmýchávat etnickou nenávist rasistickou rétorikou podobně jako za předchozího prezidenta. Společenská segregace zůstala z větší části nezměněna a moc státu se oproti první republice přesunula na sever země, kde byla soustředěna okolo prezidenta a jeho vlivné manželky. Tutsiové byli zdatní obchodníci, a proto se jim postupně začalo ekonomicky dařit v soukromém sektoru. Někteří z nich dokonce navázali vřelé vztahy s vládními úředníky. Etnické kvóty počtu tutsijských studentů

⁷¹ Melson, 2003: 332

⁷² Od roku 1997 Demokratická republika Kongo

⁷³ OUA, 2000: 40

⁷⁴ Tamtéž

byly stále oficiálně vyžadovány, v reálném životě se ale Tutsiové snáze dostávali na střední i vysoké školy a stanovenou 9% hranici brzy překročili.⁷⁵

Po svém nástupu Habyarimana vytvořil novou politickou stranu Národní revoluční hnutí za rozvoj (*Mouvement Révolutionnaire National pour le Développement*, MRND), jež se stala jedinou politickou stranou povolenou ústavou. S jejím vznikem byli všichni Hutuové povinni stát se jejími členy. Struktura režimu byla vytvářena postupně. Největší moc byla soustředěna okolo nejbližších a nejvlivnějších Hutuů pocházejících ze severních prefektur.⁷⁶ Habyarimana byl posedlý kontrolou a snažil se co nejrychleji upevnit svou moc. Během své vlády dvakrát nominoval sám sebe na post prezidenta. Jak v roce 1983, tak i v roce 1988 byl znovu zvolen s více než 99 % hlasy.⁷⁷

Režim se opíral o propracovaný systém státní správy. Rwanda byla rozdělena do 10 prefektur. Ty se dále dělily na jednotlivé komuny řízené radou (starostou), který byl přímo jmenován prezidentem.⁷⁸ Jednalo se o respektovanou osobu s mocí rozsuzovat místní konflikty. Do určité míry nahrazoval soudní instituce a byl vrchním velitelem lokální policie. Obyvatelé byli do jisté míry povinni velebit prezidenta na každotýdenních politických seminářích.

Ke katolické církvi se už hlásilo více než 60 % populace, což ukazovalo na její značný vliv v zemi. Vztahy mezi církevními představiteli a Habyarimanou byly založeny na vzájemně prospěšné spolupráci. Církev poskytovala Habyarimanovu režimu jistou legitimitu, zatímco stát podporoval její aktivity svou hierarchicky propracovanou státní správou.⁷⁹ Dohromady vytvářely systém zdůrazňující a posilující poslušnost a závislost obyvatelstvu na státních strukturách. Habyarimana byl oproti svému předchůdci zdatným diplomatem. Navázal přátelské vztahy s frankofonními státy Afriky a hlavně s francouzským prezidentem Françoisem Mitterrandem. Otevřel hranice státu a z mezinárodního hlediska se stal příkladným prezidentem modernizujícím svou zemi. V průběhu první poloviny období jeho vlády

⁷⁵ Prunier, 1995: 76

⁷⁶ Hintejens, 1999: 259

⁷⁷ OUA, 2000: 41

⁷⁸ Melvern, 2008: 25

⁷⁹ Forges, 1999: 39

došlo k výraznému nárůstu HDP a ekonomika státu se postupně diverzifikovala. Rwandská ekonomika byla z koloniálních dob založena na exportu kávy, čaje, obilí a z tohoto důvodu byla zcela závislá na fluktuaci světových cen základních zemědělských komodit.⁸⁰ Světová banka financovala rwandskou infrastrukturu a vyspělé západní státy spatřovaly ve Rwandě model afrického ekonomického úspěchu, což se pozitivně projevilo i v nárůstu objemu oficiální rozvojové pomoci. V období před Habyarimanovým převratem se podíl oficiální rozvojové pomoci na tvorbě HDP pohyboval okolo 5 %. Během vlády Habyarimany rozvojová pomoc tvořila téměř čtvrtinu rwandského HDP.⁸¹

V roce 1989 se hospodářský boom zastavil z důvodu poklesu světových cen kávy. Západní velmoci se neshodly na Mezinárodní dohodě o cenách kávy, což mělo ničující dopady na rwandskou ekonomiku.⁸² Příjmy ze zahraničního obchodu klesly na polovinu, což způsobilo vysoký nárůst absolutní chudoby ve rwandské společnosti. Tíživá ekonomická situace země a s tím spojená nespokojenost Tutsiů se začala postupně projevovat formováním tutsijských bojových exilových skupin. Na nátlak Světové banky a Mezinárodního měnového fondu Habyarimana přistoupil v červnu 1990 k implementaci Programů strukturálních přizpůsobení (*Structural Adjustment Programs, SAPs*), které měly zajistit ekonomickou stabilizaci země.⁸³ SAPs se především soustředily na škrty v sociálních výdajích státu a privatizaci státních podniků. Z historického kontextu je zřejmé, že se tyto politiky obrátily proti samotnému obyvatelstvu a chudoba se ještě více prohloubila. Došlo k okamžité dvoutřetinové devalvaci měny a veškeré sociální a zdravotnické indikátory jako například dětská a mateřská úmrtnost, zaznamenaly strmý nárůst.

S prohlubující se ekonomickou krizí státu se zvyšovala míra korupce. Habyarimana se obklopoval úzkou skupinou příbuzných a blízkých přátel vedenou jeho manželkou Agathou. Toto uskupení Akazu kontrolovalo v roce 1990 nejvýznamnější posty ve státní správě a v armádě.⁸⁴ Svou politikou upřednostňující

⁸⁰ OUA, 2000: 41-42

⁸¹ OUA, 2000: 43

⁸² Kumsa, 2004: 38

⁸³ Hintejens, 1999: 257

⁸⁴ Tamtéž

severní oblasti země si prezident vytvořil i mnoho hutuských odpůrců, kteří se dožadovali stejného postavení jako obyvatelé rodné oblasti prezidenta. Habyarimana se nacházel ve složité politické situaci. V červnu 1990 se po dvouročním vyjednávání prezident dohodl s ugandskou vládou na repatriaci rwandských uprchlíků, kteří emigrovali do Ugandy v několika vlnách od hutuské revoluce v roce 1959.⁸⁵ Prezident pod nátlakem souhlasil se systémem více politických stran a vytvořením Národní komise, která měla nasměrovat stát z ekonomické krize.

Ekonomické postavení země, strádání a utlačování tutsijského obyvatelstva si vyžádalo militarizaci Tutsiů žijících mimo hranice Rwandy. Mezinárodní tlak západních mocností a prezidentovy reformy byly absolutně neúspěšné, což mělo za následek chystaný a plánovaný útok tutsijské národně osvobozené armády s cílem svrhnout Habyarimanův režim, zajistit úplnou repatriaci uprchlíků a vytvořit vládu, kde by Tutsiové mohli rovnoprávně hájit své zájmy.⁸⁶

6.3.3 Občanská válka

Tutsijská národně osvobozená armáda, která se oficiálně jmenovala Rwandská vlastenecká fronta (*Rwandan Patriotic Front, RPF*), byla výsledkem násilných politických konfliktů ve Rwandě, které začaly hutuskou revolucí v roce 1959.⁸⁷ Na desítky tisíc Tutsiů následně uteklo z vlastní země před politickým útlakem a smrtí. Podle dat Úřadu vysokého komisaře OSN pro uprchlíky (*United Nations High Commission for Refugees, UNHCR*) se v roce 1962 nacházelo v Ugandě asi 70 000 tutsijských uprchlíků. Předpokládá se, že v 80. letech žilo v exilu už celkově na 480 000 Tutsiů.⁸⁸

Drtivá většina tutsijských vojáků získala bohaté zkušenosti v ugandské Armádě národního odporu, kterou zakládal po boku Yoweriho Museveniho tehdejší rwandský uprchlík Paul Kagame. Nově vzniklá armáda pomohla Musevenimu svrhnout režim Oboteho a postavit se do čela Ugandské republiky. V roce 1986

⁸⁵ Kumsa, 2004: 39

⁸⁶ Forges, 1999: 39; Reed, 1996: 487

⁸⁷ Kumsa, 2004: 38

⁸⁸ Kumsa, 2004: 38

Armáda národního odporu čítala na 4 000 tutsijských bojovníků, kteří se v roce 1997 stali součástí nově vzniklé Rwandské vlastenecké fronty.⁸⁹ Blízké vztahy Kagameho s ugandským prezidentem Musevenim zaručovaly RPF výchozí pozice pro plánovaný útok na Habyarimanův zkorumpovaný režim.

Rwandské vlastenecké frontě se naskytla ideální příležitost zaútočit během října 1990, kdy prezidenti Ugandy a Rwandy byli na summitu OSN v New Yorku. Museveni nemohl být nařknut z podpory RPF, protože se tou dobou nacházel ve Spojených státech a nepřítomnost rwandského prezidenta měla mít za následek neadekvátní odpověď rwandské armády. RPF v noci 30. září opustila kasárna ugandské Armády národního odporu a vydala se směrem k ugandským hranicím na severovýchodě Rwandy do oblasti Kagituba.⁹⁰ Během prvních tří týdnů bojů RPA pronikla až 100 km do rwandského území a obsadila Gabiro, jednu z největších Habyarimanových vojenských základen a strategicky významné město Nyagatare. Rwandská armáda⁹¹ byla schopná odrazit invazi RPF až po výrazné vojenské podpoře ze strany Belgie, Francie a Zairu.⁹²

Tento útok je považován za počátek rwandské občanské války, která předcházela samotné genocidě. Ze strany tutsijských uprchlíků žijících v ugandském exilu se jednalo o vyústění národně osvobozeneckých snah a o pokus nastolení společenského a politického zrovnoprávnění tutsijské části populace. Jedním z vedlejších důsledků invaze do Rwandy bylo zvýšení výdajů na militarizaci státu a vzrůstající korupce mezi politickými elitami.^{93,94} Během třítýdenních intenzivních bojů přišli o život tři vysocí představitelé RPF včetně dosavadního velitele celé akce Rwigyema.⁹⁵ Dodnes není přesně známo, jestli smrt byla důsledkem bojů nebo

⁸⁹ Kumsa, 2004: 40

⁹⁰ Reed, 1996: 488

⁹¹ Rwandské armádní síly *Forces armées rwandais (FAR)* je oficiální název Habyarimanovy rwandské armády

⁹² Reed poukazuje na nedisciplinovanost zairských vojáků, kteří spíše rabovali vesnice a okrádali prostý lid, než aby bojovali proti RPF.

⁹³ Hintejens, 1999: 257

⁹⁴ Počet rwandských vojáků se rapidně zvýšil ze 7 000 z roku 1989 na 30 000 v období těsně před genocidou. Vláda v porovnání s ostatními africkými státy získávala stále obrovské finanční příjmy v podobě rozvojové pomoci, která se stala společně s obchodováním s drogami finančním zdrojem pro militarizaci celé armády.

⁹⁵ New York Times, 1994

nejednotnosti a hádek ve vedení RPF. Nabízely se dvě možné taktiky vedení boje – buď guerillovými útoky ze zálohy, nebo frontálním útokem vedeným z Ugandy a okupováním co největší části teritoria. Po úmrtí Rwigyemy se do čela RPF dostal budoucí prezident major Paul Kagame.⁹⁶

Z RPF dezertovalo mnoho bojovníků a nejen proto byl Kagame nucen opustit kontrolované území na severozápadě a severovýchodě země. Zdánlivou porážkou RPF získala dva dílčí úspěchy v podobě obsazení výše zmíněné vojenské základny, kde lehce vyzbrojení vojáci RPA mohli získat mnohem sofistikovanější zbraně a ukrýt se v horách pro následné guerillové výpady. Svým náhlým útokem a úspěšným postupem do vnitrozemí na sebe RPF obrátila mezinárodní pozornost a stala se politickou a vojenskou hrozbou pro prezidenta Habyarimana. V listopadu 1990 Belgie přehodnotila své působení a stáhla své síly z Kigali. Aktivní diplomacií začala prosazovat mírové jednání mezi oběma aktéry občanské války, čímž označila RPF za politické uskupení hodné nejvyšších politických a diplomatických jednání. Prezident ale odmítnul komunikovat se zástupci RPF a ústup do severních oblastí země považoval za jejich porážku. S politikou jedné vládnoucí strany Habyarimana udržoval v izolaci veškerou opozici, zároveň se snažil svými reformami vyjít vstříc západním donorům a nespokojeným Hutuům. Na druhé straně reformy neměly žádný negativní vliv na moc jediné politické strany MRND.⁹⁷

Po znovuobsazení severních prefektur rwandskou armádou se RPF uchýlila do pohoří Vumba podél severních hranic s Ugandou, kde měla ideální výchozí podmínky pro vedení guerillové války. Kontrolou těchto území RPF destabilizovala turistický ruch na severu země, což ještě více prohloubilo tíživou finanční situaci státu. V lednu 1991 se boje soustředily do města Ruhengeri, které bylo považováno za jedno z hlavních center politické moci prezidenta.⁹⁸ Několikadenní okupace města vyjádřila nejen odhodlání a vojenskou sílu RPF, především však poukázala na zranitelnost rwandské armády a politického vedení v hlavním městě Kigali.⁹⁹ Během

⁹⁶ New York Times, 1994

⁹⁷ Reed, 1996: 489

⁹⁸ Forges, 1999: 48

⁹⁹ Reed, 1996: 490

bojů bylo osvobozeno z národní věznice na mnoho politických vězňů, převážně Tutsiů, jež se následně připojili k hnutí RPF.

Politický tlak donorských států, vojenské úspěchy RPF a kritika mezinárodních organizací za lidská práva přinutily prezidenta otevřít domácí politickou scénu nově se formujícím politickým stranám a sdílet s nimi politickou moc. V červnu 1991 Habyarimana schválil dodatek ústavy připouštějící pluralitní politický systém. Dokonce před změnou ústavy opozice zformovala 15 hutuských politických stran. Nejsilnější opoziční stranou bylo *Demokratické republikánské hnutí (Mouvement Démocratique Républicain, MDR)*¹⁰⁰ následované dále *Sociálně demokratickou stranou (Parti Social Démocrate, PSD)*, *Liberální stranou (Parti Libéral, PL)* a *Křesťanskou demokratickou stranou (Parti Démocrate Chrétien, PDC)*. Všechny opoziční strany vyžadovaly podíl na státní moci, což se jim po několika měsících vyjednávání podařilo. Na scéně se objevila také nová extrémistická strana *Koalice na obranu republiky (Coalition pour la Défense de la République, CDR)*, která požadovala zrušení pluralitního systému. Podle CDR osud Hutuů ležel jen v rukou Hutuů, a proto otevřeně kritizovala Habyarimanovy ústupky mezinárodním donorům a RPF. Nicméně MRND a CDR měly zájem na udržení dosavadní republiky, a tak se staly politickým protipólem ostatním politickým stranám.¹⁰¹

Pokračujícími operacemi na severu země v oblastech, kde není vyznačena demarkační linie, RPF volně překračovala hranice. Toho Habyarimana využil jako důkazu podpory tutsijských povstalců Museveniho režimem. Začal ostřelovat jižní oblasti Ugandy, což vyhnalo na 60 000 Ugandů z jejich domovů. Museveni nezaútočil na dělostřelecké jednotky ve Rwandě a zaujal oficiálně nestranný postoj k občanské válce. Neoficiálně nechal přes území Ugandy proudit zásobování a umožnil Kagamemu vést typ boje, který byl pro rwandskou armádu obtížný. RPF se podařilo v červnu 1992 obsadit Byumbu. Její vojenská převaha na straně povstalců byla jednoznačná, a proto se jí podařilo kontrolovat dvě třetiny země. Guerillové vedení boje způsobilo rozsáhlé útoky hutuského obyvatelstva do vládou kontrolovaného území. Prezident neměl kapacity na zabezpečení základních potřeb

¹⁰⁰ Forges, 1999: 48

¹⁰¹ Forges, 1999: 44

vnitřně přesídlených osob. Počet vnitřních uprchlíků se v říjnu vyšplhal na 350 000 a o čtyři měsíce později v únoru 1993 se jejich počty ztrojnásobily.¹⁰² Stát byl postupně paralyzován nejen útoky obyvatelstva před postupující RPF, ale i zablokováním cest spojujících Kigali s důležitými zahraničními obchodními přístavy. Rwandská vláda už nebyla schopna zastávat nevšimavý diplomatický postoj vůči RPF, proto tehdejší ministr zahraničí a člen vládní strany MDR¹⁰³ sjednal schůzi se zástupci RPF na vysoké diplomatické úrovni v Ugandě. Pokračující rozhovory probíhaly v červnu 1992 v Paříži.¹⁰⁴ V červenci a srpnu 1992 rwandská vláda a RPF za přítomnosti mezinárodních pozorovatelů z Organizace africké jednoty, Belgie, Francie, Burundi, Zairu a Ugandy podepsaly mírové protokoly, které se staly součástí Mírové dohody z Arushy.¹⁰⁵ Obě strany se zavázaly k zastavení střelby a ukončení vyzbrojování, osvobození všech válečných zajatců, vytvoření společné armády a zároveň se zřekly všech cizích armád zapojených do konfliktu.¹⁰⁶ Z politického hlediska se obě strany zavázaly dodržovat lidská práva, vytvořit pluralitní systém moci, zajistit dodržování zákonů a udržování společných demokratických principů až do ustanovení přechodné vlády, která by nasměrovala společnost k společným volbám.

Každý oficiální smířlivý krok následně vyvolal vlnu násilí proti Tutsiům. I přes otevřené akce vedené proti minoritní části obyvatelstva, vláda podepsala v prosinci téhož roku další z protokolů, který měl republiku politicky stabilizovat před novými volbami. Společnost byla prostoupena nespokojeností a politická propaganda podporovala masakry Tutsiů ve všech částech Rwandy. Na masakry obyvatelstva odpověděla RPF hromadným útokem 8. února 1993. Jednalo se o nejhrubší porušení smlouvy, jež si vyžádalo reakci mezinárodního společenství.¹⁰⁷ Na základě

¹⁰² Reed, 1996: 491

¹⁰³ Po ukončení politického monopolu MRND a vytvoření možnosti působení opozičních stran vzniklo nové hutuské politické uskupení MDR, jejíž představitelé se postupně dostávali do vládních struktur a získávali ministerská křesla.

¹⁰⁴ Prezident Habyarimana si během svého funkčního období získal velikou oblibu u francouzského prezidenta Françoise Mitterranda, díky němuž je dodnes Francie kritizována za nadstandardní podporu hutuského režimu v období občanské války.

¹⁰⁵ Anglin, 2001: 4

¹⁰⁶ Reed, 1996: 492

¹⁰⁷ Kumsa, 2004: 40

rezoluce č. 843 (1993) z 22. června byla ve Rwandě vytvořena *Pozorovatelská mise Spojených národů Uganda-Rwanda (United Nations Observer Mission Uganda-Rwanda, UNOMUR)*, která měla mandát hlídat hranice mezi oběma státy a zabránit přechodu ozbrojenců z jižních oblastí Ugandy.¹⁰⁸

Lidskoprávní otázky byly nosným tématem všech neziskových a mezinárodních organizací monitorujících situaci v zemi zmítané občanskou válkou. V druhé polovině roku 1992 se rwandská občanská společnost dožadovala vytvoření vyšetřovací komise, která by podrobně prozkoumala čistky a vraždy spáchané na obyvatelstvu jak rwandskou armádou, tak i RPA. Z popudu společnosti vzešla *Společná komise organizací na obranu lidských práv ve Rwandě*¹⁰⁹ a žádost mezinárodnímu společenství o podporu při vyšetřování zločinů.¹¹⁰ Mezi hlavní čtyři organizace, která vytvořily nestrannou *Mezinárodní komisi pro vyšetření nedodržování lidských práv ve Rwandě*¹¹¹, patřily *African Watch* se sídlem v New Yorku, *Mezinárodní federace lidských práv (International Federation of Human Rights)* se sídlem v Paříži, *Mezinárodní centrum pro lidská práva a demokratický rozvoj (International Center for Human Rights and Democratic Development)* se sídlem v Montrealu a *Africká unie lidských a občanských práv (Inter-African Union of Human and People's Rights)* se sídlem v Ouagadougou.¹¹² Jednalo se o neoficiální komisi vytvořenou nevládními neziskovými organizacemi, které zpočátku Habyarimana před příjezdem do země oficiálně přivítal. Stejného dne ale vedení MRND¹¹³ otevřeným dopisem odmítlo komisi a celou iniciativu označilo za vměšování do vnitřních politických záležitostí suverénního státu. Komise vydala 8. března 1993 zprávu popisující masakry tutsijských obyvatel trvajících od vypuknutí občanské války. Deset specialistů provádělo výzkum v pěti z dvanácti prefektur a

¹⁰⁸ UNOMUR, 2003

¹⁰⁹ *Comité de Liaison des Associations de Défense des Droits de l'Homme au Rwanda*

¹¹⁰ United States Institute of Peace

¹¹¹ *International Commission of Investigation on Human Rights Violations in Rwanda*

¹¹² United States Institute of Peace

¹¹³ MRND je politická strana založená prezidentem

zajistili na stovky ústních a písemných výpovědí.¹¹⁴ Během 28 měsíců bylo zabito na 2000 civilních obyvatel a došlo k nespočetným únosům.¹¹⁵

Zpráva shledávala obě strany, jak rwandskou armádu, tak i RPF zodpovědné za porušování lidských práv.¹¹⁶ V závěrečném shrnutí celé zprávy komise konstatuje, že rwandský stát systematicky vraždil v masovém měřítku nejen své tutsijské obyvatele, ale všechny oponenty režimu, pronásledoval novináře a vnitřní uprchlíky. Podmínky ve věznicích byly extrémně kruté a věznice se podobaly spíše mučírám. Zpráva kriticky zmínila vysokou míru exekutivní moci svěřené do rukou prezidenta, která vytvořila podmínky pro spáchání zločinů. Prezident a jeho poradci by se měli zodpovídat ze spáchaných zločinů. Dále také navrhla, aby se prezident zavázal k mírovému vládnutí a dodržování lidských práv.¹¹⁷

Habyarimana měl požádat nezávislý soud o potrestání viníků masakrů. RPF se dožadovala okamžitého zastavení útoků vedených přímo proti civilistům a zároveň usilovala o zastavení veškeré vojenské pomoci od mezinárodního společenství.¹¹⁸ Část zprávy kritizující RPF si nezískala takovou pozornost i díky mnohonásobně menšímu počtu obyvatel kontrolovaných tutsijskými povstanci.

Zpráva byla distribuována jak všem vládám poskytujícím Habyarimanovu režimu rozvojovou pomoc, tak i OSN. Donorské státy akceptovaly závěry zprávy a vyjádřily znepokojení, nepřijaly však žádné závazky a odpovědnost za nepřímou finanční podporu Habyarimanovy armády a milicí Interahamwe. Francouzský prezident Mitterrand oficiálně vyžadoval po Habyarimanovy vysvětlení nálezů komise, nicméně veřejně nevystoupil s otevřenou kritikou. Belgie konzultovala situaci s ambasadory, ale k žádným změnám v poskytování rozvojové pomoci nedošlo. USA a Kanada začala část finančních prostředků poskytovat přímo nevládním neziskovým organizacím, tak aby nemohly být zneužívány samotnou vládou.¹¹⁹

¹¹⁴ Federation internationale des droits de l'homme, 1993: 5-6

¹¹⁵ Melvern, 2008, 21

¹¹⁶ Federation internationale des droits de l'homme, 1993: 95

¹¹⁷ United States Institute of Peace

¹¹⁸ International Federation of Human Rights, 1993: 96

¹¹⁹ Forges, 1999: 74

Zpráva se stala výchozím materiálem pro OSN a tři měsíce po jejím oficiálním vydání Spojené národy vyslaly do Rwandy svého zvláštního zpravodaje, aby zmonitoroval situaci. Zpravodaj OSN pro lidská práva zkoumal situaci v terénu od 8. do 17. dubna.¹²⁰ Dospěl téměř k identickým závěrům zveřejněnými nezávislou komisí, potvrdil masakry obyvatel a vyzbrojování ozbrojeného křídla MRND, polomilicních jednotek Interahamwe. Zpráva v některých případech popisovala přesné počty obětí a vypisovala jejich jmenný seznam. V závěru poukazovala na možnost spáchání zločinů genocidy podle *Úmluvy o zabránění a trestání zločinu genocidia* přijaté Valným shromážděním OSN z roku 1948.¹²¹ Prezident oficiálně přijal zprávu OSN a vyslovil lítost nad porušováním lidských práv ve Rwandě, nicméně se ohradil proti tvrzení, že by jakákoli vládní strana napomáhala a plánovala násilné zabíjení civilistů. Připustil pouze jedinou možnost, a to skutečnost, že armáda selhala při zajištění bezpečnosti civilistů v průběhu vojenských operací. Neoficiálně ale spustil kampaň za diskreditaci celé zprávy a dále si snažil zajistit přízeň zahraničních poskytovatelů rozvojové pomoci.¹²² Po měsíci od vydání závěrečné zprávy OSN bylo zřejmé, že mezinárodní tlak na Habyarimanův režim snížil hromadné masakry nevinných civilistů.

V první polovině roku 1993 se ekonomická situace Rwandy výrazně zhoršila, počet vnitřně přesídlených osob vzrostl a státní rozpočet byl závislý na vnější pomoci, jež se od roku 1989 zvýšila o 100 % na 334 milionů amerických dolarů (USD) ročně. Výdaje na vedení války s RPF se vyšplhaly na celých 70 % státního rozpočtu. Například jen USA poskytly jednorázový grant rwandské vládě ve výši 130 milionů USD.¹²³ S vzrůstající závislostí na finanční pomoci se Rwanda stávala zranitelnější na mezinárodním diplomatickém poli. Mírová jednání trvala už téměř rok a prezident stále usiloval a jejich prodlužování. V červenci však mezinárodní společenství pohrozilo Habyarimanovi přerušením finanční pomoci, pokud nepodepíše mírové dohody do 9. srpna. Proto 4. srpna 1993 došlo k oficiálnímu podpisu *Mírové dohody*

¹²⁰ Kumsa, 2004: 40

¹²¹ Matoušek, Fňukal, 2010: 10

¹²² Forges, 1999: 75

¹²³ Forges, 1999: 94

mezi vládou Rwandské republiky a Rwandskou vlasteneckou frontou, která se do dějin zapsala jako Mírová dohoda z tanzanské Arushy.¹²⁴

Mezinárodní společenství oslavovalo úspěšné dovršení mnohaměsíčních snah. Série dohod oficiálně vyřešila veškeré sporné otázky mezi prezidentem a RPF. Mírová dohoda se skládá z mnoha jednotlivých článků, které zajišťují jak budování právního státu, repatriaci tutsijských uprchlíků, vyřešení situace s vnitřně přesídlenými osobami, sdílení politické moci v dočasně ustavené vládě a stejně tak i spojení rwandské armády s RPF.¹²⁵

Extremisté mírovými dohodami opovrhovali a dožadovali se samostatného hutuského státu. Mnoho vojenský velitelů slepě věřilo ve vítězství rwandské armády, zároveň se také obávali ztráty svých společenských výhod a odchodu ze služebního poměru. CDR od začátku nepřijímala žádné ústupky RPF a dohody nechtěla akceptovat. CDR se nepodílela na přechodné vládě a byla z politického dění v zemi téměř vyloučena, přesto vůdce této strany Jean-Bosco Barayagwiza získal vlivnou politickou funkci na ministerstvu zahraničí. Barayagwiza dva týdny po podepsání mírových dohod odcestoval do Bruselu, aby otevřeně vystoupil a vysvětlil možné budoucí krvavé důsledky mírového ujednání.¹²⁶ Extremisté se obávali znovunabytí tutsijské moci oficiálně potvrzeného Mírovou dohodou z Arushy.

OSN dále pokračovala ve svých mírových aktivitách vytvořením druhé *Pomocné mise OSN pro Rwandu (United Nations Assistance Mission for Rwanda, UNAMIR)*, jejímž cílem byla kontrola a podpora mírového přechodu k demokratickým volbám a naplnění mírových dohod.¹²⁷ Misi vedl tehdejší kanadský generál a dnešní quebecký senátor Romeo Dallaire. OSN byla překvapena společnou delegací RPF a rwandské vlády, jež na půdě OSN požádala o ustavení v pořadí druhé mírové mise. Dohody z Arushy požadovaly rozmístění mírových sil do 37 dnů od jejich podepsání. Předem bylo ale jasné, že první mírové jednotky budou moci zasáhnout nejdříve 2 měsíce od podání oficiálního požadavku. USA byly hlavním finančním donátorem všech mírových misí OSN, a protože se výdaje na veškeré mírové mise více než

¹²⁴ UNHCR, 2012

¹²⁵ UNHCR, 2012

¹²⁶ Forges, 1999: 97

¹²⁷ UNAMIR, 2001

ztrojnásobily na začátku 90. let, vláda Spojených států neměla v úmyslu investovat do UNAMIR tolik finančních prostředků, kolik bylo později třeba. Dle tehdejších odhadů bylo potřeba na udržení stabilní situace v zemi na 8 000 vojáků. Generál Dallaire například požadoval 4500 vojáků, zatímco USA se chtěly spokojit s pouhými 500 lehce vyzbrojenými muži. 5. října 1993 Rada bezpečnosti vydala pokyn k rozmístění pouhých 2 548 vojáků a rozpočet celé mise byl oficiálně schválen 4. dubna, tedy pouhé 2 dny před rozpoutáním genocidních masakrů.¹²⁸ UNAMIR měla zajistit bezpečnost celé země, slabě ozbrojení vojáci měli kapacity na pokrytí jen hlavního města Kigali. Nepodíleli se ani na zabezpečení armádních zbraní. UNAMIR s velmi malým mandátem svěřeným od Rady bezpečnosti mohla v následujících měsících jen přihlížet vzrůstajícímu společenskému napětí, které v dubnu 1994 eskalovalo hromadným krveprolitím.

6.4 Genocida

V následující kapitole dokážu, že genocidní masakry nebyly výsledkem náhodných okolností, ale naopak se jednalo o předem promyšlenou a systematicky naplánovanou akci koordinovanou z nejvyšších politických míst v zemi. Na vyhlazování a provedení celé akce se podílely mladé, mnohdy nevzdělané skupiny obyvatel, vycvičená smrtící komanda a opoziční politické strany, které si chtěly zachovat své monopolní postavení a vyřešit tak konečnou otázku svých politických odpůrců.

6.4.1 Plánování

V rámci genocidy dokáže jedině rasistická ideologie legitimizovat jakkoli ohavný čin. Aby došlo k jejímu spáchání, musí být taková teorie všeobecně šířena, prostoupena celou společností a definovat oběti jako nehumánní bytosti nebo je připodobňovat k něčemu obecně škodlivému a nezdravému. Události ve Rwandě neměly jinou podobu. Protitutsijská kampaň se začala formovat po vypuknutí občanské války v říjnu 1990. Propaganda se rozšířila po celé zemi a s každým dnem

¹²⁸ Forges, 1999: 100

narůstala její intenzita.¹²⁹ Podněcování k etnické nenávisti zakořeněné už během koloniálního období narůstalo stejně jako vzájemné násilnosti.

Celá nenávistná kampaň byla šířena deníkem *Kagura* a hlavně Rozhlasovou a televizní stanicí tisíce pahorků (*Radio-Télévision Libre des Mille Collines*, RTLM), která začala hlásat rasistickou ideologii založenou na představě hutuské nadržiny. Vštěpovala nevzdělaným Hutuům nenávist nejen vůči Tutsiům, ale i Belgičanům a mírové misi UNAMIR. Během tříměsíčních masakrů dokonce pomáhala organizovat hromadné popravy a hlásala, kde se nacházejí údajní nepřátelé. Vysílání rádia v populárním „talk-show“ formátu aktivně kritizovalo Arushské dohody a v období genocidy vybízelo Hutuy k zabíjení. Premiér prozatímní hutuské vlády¹³⁰ Jean Kambanda 15. dubna deklaroval, že se jedná o bitvu proti invazi RPF, a proto musí být skončena vítězstvím. Ve svém projevu prohlásil: „*Jestli nechcete být vyhlazenými Rwandany, povstaňte, začněte jednat bez obav mezinárodního mínění.*“¹³¹ RTLM také otevřeně přirovnávalo Tutsie k švábům a nabádalo Hutuy, aby zaplnili hromadné hroby mrtvolami svých sousedů. Podle přepisů z vysílání hlasatel Kantano vyhrožuje Tutsiům: „*Shledají nás silnějšími jak nikdy předtím, vysmějeme se jim. Budeme se k nim chovat jako ke kolečku¹³² a oslům, budeme jim kroutit ušima a bít je.*“¹³³ Ve stejném vysílacím dni z 28. května 1994 Kantano nabádá Hutuy: „*Můžeme je dostat z jejich děr, pak je svlékneme z jejich hadrů a bot, které jim znetvořily palce u nohou.*“¹³⁴

Koncept genocidy byl ve Rwandě znám už od dob hutuské revoluce, kdy v roce 1959 a 1963 hutuská vláda zmobilizovala a motivovala obyvatelstvo k spáchání hromadných vražd na tutsijské části populace. Po neúspěšném vpádu tutsijských uprchlíků se v zemi rozpoutala nenávistná kampaň podněcující vraždění Tutsiů a všech, kdo nesympatizovali s režimem.¹³⁵ V každé z prefektur byl zastoupen vysoký

¹²⁹ Melven, 2008: 23

¹³⁰ Po vypuknutí genocidy Hutuové zorganizovali státní převrat a začali zabíjet všechny politické oponenty, později se zaměřili na tutsijské obyvatelstvo.

¹³¹ Metz, 1997: 639

¹³² Hlasatel měl na mysli jednokolový vozík, který se používá při manuálních pracích.

¹³³ Radio Télévision Libre des Mille Collines, 1994

¹³⁴ Radio Télévision Libre des Mille Collines, 1994

¹³⁵ Melven, 2008: 22-23

ministerský úředník, který dohlížel na vykonání naplánovaných poprav představitelů politických oponentů. Na lokální úrovni pracovali takzvaní propagátoři násilí, kteří rozdmýchávali nepokoje a krvavé masakry vůči obyvatelstvu. Obyvatel s identitou Hutu zabíjel svého tutsijského souseda obyčejnými zemědělskými nástroji, jako jsou motyka a mačeta. Stavěly se blokády cest, které měly znemožnit útoky bezbranného obyvatelstva. Genocida spáchaná v roce 1963 nebyla oficiálně uznána, ale její mechanismy byly využity o 30 let později.¹³⁶

S počátkem občanské války vláda začala v tichosti vyzbrojovat obyvatelstvo až po nejnižší administrativní úroveň. Pod záminkou sebeobrany a ochrany rwandského území vláda zorganizovala program civilní sebeobrany (*auto défense-civil*), kdy byly rozdávány primitivní sečné zbraně vybraným obyvatelům v každé komunitě. Hlavní popud k tak rozsáhlé plošné militarizaci obyvatelstva vyšel z oficiální zprávy, kterou prezidentu Habyarimanovi zaslali rwandští diplomaté ze zairské ambasády. Zpráva důrazně upozorňovala na výrazné nebezpečí útoku přesídlených Tutsijsů.¹³⁷ Po analýze uprchlíků žijících v Čadu, Zairu, Ugandě, Gabonu, Kamerunu a Středoafričké republice diplomaté upozornili, že nejvíce podezřelých osob se nachází v tutsijských komunitách. Dále zpráva upozorňuje na možnost profesionálního vojenského výcviku Tutsiů v Ugandě¹³⁸, a proto bylo žádoucí, aby slabá rwandská armáda byla posílena civilní vojenskou podporou. V roce 1991 po invazi RPF došlo k rozvoji celé civilní obrany poručíkem Augustinem Ndindiliymanou, který propracoval zevrubný plán celé civilní sebeobrany. Poručík doporučil Habyarimanovi, aby z finančních důvodů nezaváděl povinnou vojenskou službu. Naopak mu doporučil, aby vyzbrojil oddané a mnohdy nevzdělané obyvatele, čímž by získal malé operativní jednotky podporující oficiální armádu.¹³⁹ V následných měsících prefekti začali sepisovat seznam všech mladých Tutsiů, kteří uprchli ze

¹³⁶ Melven, 2008: 23

¹³⁷ Melven, 2008: 24

¹³⁸ Budoucí tvrdé jádro ozbrojeného křídla Rwandské vlastenecké fronty získalo vojenské zkušenosti v bojích v Ugandě. Rwandané patřili mezi nejlepší vojáky Museveniho Armády národního odporu.

¹³⁹ Melven, 2008: 25

země. Celý program civilní sebeobranu byl podporován na všech státních úrovních a kontrolován komisí v každé prefektuře.¹⁴⁰

V tomto období došlo k několikanásobnému zvýšení počtu rwandských vojáků, země se nacházela uprostřed občanské války. Habyarimana 4. prosince 1991 svolal schůzi všech nejvyšších představitelů armády a policie (*gendarmerie*). Více než 100 jejich představitelů se nedokázalo shodnout na postoji k RPF. Někteří viděli naději ve vyjednávání, druzí naopak trvali na neústupném boji. Prezident vytvořil desetičlennou komisi v čele s poručíkem Théonestem Bagosorou¹⁴¹, která později ve své závěrečné zprávě označila Tutsie, žijící jak ve Rwandě tak i mimo ni, za nepřátele státu.¹⁴² Bagosora pověřil velitele policie a armády, aby se podíleli na vytváření seznamů veřejných nepřátel.

Prezidentova vládní strana MRND vytvořila své vlastní polovojenské jednotky *Interahamwe*, které byly trénovány armádou blízko hlavního města Kigali. Příslušníci této milice plnili vražedné úkoly už během celé občanské války a svou krutostí se zapsali do dějin už během prvních týdnů genocidy.¹⁴³ Počátkem roku 1994 rwandští obyvatelé uvěřili nenávistné kampani a tvrzení, že eliminace Tutsiů je veřejnou povinností všech pravých Rwandčanů. Společenské vakuum čekalo na roznětku, která by připravované vraždění iniciovala.

6.4.2 Provedení

Politicky příhodná situace k propuknutí masakrů se naskytla ve středu 6. dubna 1994, když se druhý hutuský prezident Rwandské republiky Habyarimana vracel společně s prezidentem Burundi z prezidentské konference.¹⁴⁴ Letadlo darované prezidentem Mitterandem bylo sestřeleno dvěma raketami země vzduch poblíž kigalského letiště. Dodnes není známo, kdo a za jakým účelem atentát provedl.¹⁴⁵

¹⁴⁰ Destexhe, 1996: 46-47

¹⁴¹ Bagosora je považován za jednoho z hlavních strůjců genocidy.

¹⁴² Melven, 2008: 26

¹⁴³ OAU, 2000: 13

¹⁴⁴ Hintjens, 1999: 241

¹⁴⁵ Na základě výpovědí napsal francouzský soudce Jean-Louis Bruguière v roce 1996 zprávu, která obviňuje ze spáchání atentátu nynějšího prezidenta Kagameho. Nová zpráva vydaná 10. ledna dvěma francouzskými soudci Marcem Trevidicem a Nathalií Pouxovou už Kagameho neobviňuje, ale blíže určuje místo, ze kterého byly obě rakety země vzduch vystřeleny.

Spekulace ukazují na RPF, nejbližší poradce prezidenta, Francii, Belgii a politické oponenty. V červnu se objevily nové spekulace o tom, že rwandská armáda v době atentátu disponovala 15 raketami původem z Francie.¹⁴⁶ S jistotou můžeme ale poukázat na ty, kteří atentát využili jako záminku k pokusu o vyhlazení určité skupiny obyvatelstva.

Téhož večera došlo k vojenskému puči, který ustanovil novou vládu strany MRND bez politické spolupráce s jakoukoliv opoziční stranou.¹⁴⁷ Hutuské polovojenské milice Interahamwe a rwandská armáda okamžitě rozpoutaly v Kigali nevídané masakry. Aby nový premiér Jean Kabanda zabránil útekům všem potenciálním obětem, nařídil postavit zátarasy na přístupových cestách do Kigali a kontrolu totožnosti všech podezřelých.¹⁴⁸ Ti, kteří měli v dokladech napsanou příslušnost Tutsi, byli okamžitě na místě zavražděni. Během několika hodin po pádu letadla se terčem masakrů stali nejen Tutsiové, ale i umírnění Hutuové, kteří nesouhlasili s extremisty.

Velitel mírové mise UNAMIR Dallaire se ihned vydal na generální štáb rwandské armády, kde potkal Bagosoru.¹⁴⁹ Dallaire se ve svých výpovědích svěřuje, že poručíka Bagosoru chápal jako hybatele a zprostředkovatele celé akce. V rozhovoru Bagosora Dallairovi oznámil, že tutsijská premiérka Agathe Uwilingiyimanová ustanovená Arushskými dohodami, nemá žádnou politickou moc.¹⁵⁰ Jeho slova potvrdila první vlnu masakrů, které se zaměřily na tutsijské politické představitele státu a celou opozici. Druhý den ráno se premiérka chtěla pokusit o uklidnění situace a promluvit v rádiu. Dallaire ji ale oznámil, že stanice je obsazena hutuskými milicemi a že posílá belgickou jednotku UNAMIR, aby ji ochránila před jistou smrtí. Belgičtí vojáci se v domě premiérky pod nátlakem prezidentské gardy vzdali a o několik minut později byla premiérka spolu se svým manželem zastřelena.¹⁵¹ Belgičtí vojáci byli převezeni do Bagosorova tábora, kde byli později popraveni. Belgická

¹⁴⁶ Le Monde, 2012

¹⁴⁷ Kumsa, 2004: 42

¹⁴⁸ OUA, 2000: 112

¹⁴⁹ Bagosora je považován za hlavního strůjce genocidy.

¹⁵⁰ Poslední spravedlivý, 2002

¹⁵¹ Poslední spravedlivý, 2002

vláda byla ztrátou svých vojáků zděšena, a proto se rozhodla stáhnout svou jednotku ze země, čímž UNAMIR přišla o jedny z nejzkušenějších vojáků.

Generál Dallaire se v té době nacházel v patové situaci. UNAMIR získala mandát na základě 6. článku charty OSN, který povoluje UNAMIR mír v zemi udržet, ale v žádném případě ho nedovoluje vytvářet¹⁵², proto Dallaire neměl ani dostatek zásob a munice k otevřenému boji a záchraně statisíců Tutsijů.¹⁵³ 7. dubna v 15:00 hodin, den po vypuknutí státního převratu a krvavých masakrů, Dallaire obdržel zprávu o připravované odvetné akci RPF, která měla své jednotky přímo v hlavním městě, aby ochránila své politické vůdce ustanovené Arushskými dohodami.¹⁵⁴ Po několika hodinách se RPF probíjela městem a zaujala pozice na okolních kopcích hlavního města, odkud začala vést postupné útoky s cílem osvobození Kigali.¹⁵⁵

V tomto okamžiku mírová mise UNAMIR oficiálně selhala. I přes detailní a naléhavé telegramy informující o chystané genocidě RB nově vzniklý konflikt považovala za občanskou válku. UNAMIR proto svým mandátem nemohla zasáhnout. RB se 21. dubna svou rezolucí 912 (1994) rozhodla zredukovat misi čítající 2548 vojáků na pouhých 270 mužů s povolením sebeobranu sebe samých.¹⁵⁶

Dnešní quebecký senátor vypověděl, že ve stejný večer, kdy obdržel telegram od RB, konzultoval celou situaci s ghanským generálem Henrym Anyidohem. Po vzájemné dohodě se rozhodli, že morální principy jim nedovolí, aby opustili tisíce obyvatel, které v tu dobu chránili před vražednými komandami. Anyidohem doslova řekl: „*Nezapíšeme se do dějin jako ti, kteří morálně zklamali rwandský lid. Možná jich nezachráníme mnoho, ale historie o nás nebude psát jako o morálně zkažených.*“¹⁵⁷ Ve skutečnosti se tedy Dallaire vzepřel rozhodnutí RB a odmítl opustit válkou zmítanou zem. V oficiální rezoluci 912 RB¹⁵⁸, zveřejněné na

¹⁵² Podle Charty OSN mírová mise (peacekeeping) má zabránit eskalaci konfliktu, zatímco mírotvorná mise (peacebuilding) má mnohem širší mandát a použití zbraně se nevztahuje jen na sebeobranu.

¹⁵³ Charter of the United Nations, chapter VI

¹⁵⁴ Poslední spravedlivý, 2002

¹⁵⁵ OUA, 2000: 114

¹⁵⁶ Rwanda - UNAMIR

¹⁵⁷ Poslední spravedlivý, 2002

¹⁵⁸ United Nations Security Council Resolution 912 (1994)

internetových stránkách OSN, není jediná informace o stažení UNAMIR, z čehož usuzují, že se s touto bezprecedentní situací OSN nedokázala dodnes vyrovnat.

Po pěti dnech od letecké katastrofy se podařilo odstranit většinu politických odpůrců jak z řad Hutuů, tak i Tutsiů. 12. dubna se armáda, policie, Interahamwe a domobrana zaměřily na druhý plán, a to přímo na vyhlazení Tutsiů podle předem vytvořených jmenných seznamů. Genocida propukla ve své nejhrůznější a nejintenzivnější podobě. Rádio RTLM otevřeně podněcovalo k zabití všech tutsijských nepřátel. Premiér ve vysílání povzbuzoval hutuské občany k dokončení započaté práce. Sousedé zabíjeli sousedy, učitelé pobíjeli školáky a knězi vraždili své stoupence. Oběti byly zabíjeny převážně primitivními nástroji jako např. mačetami, motykami, sekyrkami, noži a samozřejmě i střelnými zbraněmi.¹⁵⁹ S oběťmi bylo zacházeno sadistickým způsobem. Tutsiové si museli vykopávat vlastní hroby, kde byli následně upáleni zaživa. Ve velkých počtech byli házeni do latrín, kde se vlastní vahou udusili. Zaživa byli upalováni v zamčených objektech. Jednotliví členové rodin byli donucováni se ubít k smrti. Kdo měl štěstí, byl zastřelen.

Dallaire ochraňoval svými jednotkami desetitisíce životů, zatímco RPF postupně obsazovala Kigali a zbytek celé země. V květnu se do světových médií dostaly záběry masakrovaného obyvatelstva a RB už nemohla nečinně přihlížet. USA souhlasily s novou rezolucí 918 (1994) a 17. května 1994 bylo na Rwandu uvaleno zbrojní embargo a oficiálně schváleno posílení mise UNAMIR o 5000 vojáků.¹⁶⁰ Samotné nasazení vojáků trvalo členským státům ještě 6 měsíců od vydání rezoluce.¹⁶¹ Během posledních dní dubna a celého května se RPF podařilo získat strategické pozice v Kigali a v ostatních částech Rwandy. 4. července bylo už celé město pod kontrolou velitele Kagameho, který 18. července vyhlásil konec války.¹⁶² Následný den vyhlásila RPF *Vládu národní jednoty* v koalici s ostatními čtyřmi politickými stranami, mezi něž patří Liberální strana (PL), Sociálně demokratická strana (PSD), Křesťanská demokratická strana (PDC) a Demokratické republikánské hnutí

¹⁵⁹ OUA, 2000: 115

¹⁶⁰ United Nations Security Council Resolution 918 (1994)

¹⁶¹ Rwanda - UNAMIR

¹⁶² OUA, 2000: 116

(MDR).¹⁶³ Vítězné tažení RPF vyvolalo obrovskou nedůvěru u hutuské části populace. Ze strachu z odvetných masakrů Hutuové začali prchat do okolních států. Na konci dubna došlo k největšímu a nejrychlejšímu přesunu uprchlíků v moderních dějinách, když jich přes most Rasumo do Tanzanie uteklo na 170 tisíc. Největší část Hutuů - 1,2 milionu - uprchla do východní části Zairu, provincií Jižní a Severní Kiwu.¹⁶⁴ V Tanzánii našlo útočiště na 580 tisíc uprchlíků, v Burundi asi 270 tisíc a v Ugandě na 10 tisíc.¹⁶⁵ S uprchlickou krizí blízce souvisí i francouzská vojenská operace *Turquoise*, která od 19. července vytvořila na jihovýchodě země bezpečný koridor pro všechny uprchlíky směřující do Zairu. Záměr takové operace zůstává do dnešní doby kontroverzní, protože napomohl utéci před spravedlností mnoha vrahům, kteří později našli útočiště v zairských utečeneckých táborech.¹⁶⁶

Odhady o celkových počtech obětí se různí. OSN odhaduje, že během tříměsíčního vraždění přišlo o život mezi půl milionem až milionem obyvatel.¹⁶⁷ Oficiální internetové stránky Rwandy uvádějí, že od dubna až do července bylo zabito na milion obyvatel.¹⁶⁸ Helen Hintjens udává 1 milion žijících Tutsiů před genocidou a 200 tisíc přeživších po katastrofě. Na druhou stranu odhaduje, že bylo pobito od 60 tisíc do 500 tisíc umírněných Hutuů.¹⁶⁹

Rwandské masakry se staly první oficiálně uznanou genocidou od ukončení druhé světové války. Ani nacisté a Rudí Khmerové z Kambodže nedokázali s takovou efektivitou vyhlazovat své obyvatelstvo. Rwandské neštěstí se zapsalo do historie i díky lhostejnosti mezinárodního společenství, které mělo všechny potřebné indicie a prostředky, aby genocidě zabránilo. OSN a její členské státy si své selhání uvědomovaly, a proto 15. prosince 1999 byla vydána *Zpráva mezinárodní vyšetřování o působení OSN během roku 1994 ve Rwandě (Report of the Independent Inquiry into the Actions of the UN during the 1994 Genocide in*

¹⁶³ Official Website of the Republic of Rwanda: The Fall of the Genocidal Regime

¹⁶⁴ Hutuští uprchlíci v provinciích Kiwu zaútočili v roce 1996 na Rwandu, což vyvolalo následný drtivý útok RPF v obou provinciích. Rwandské ozbrojené jednotky Kongo neopustily a naopak přispěly k vypuknutí dvou afrických válek, které si vyžádaly mnohamilionové ztráty na životech.

¹⁶⁵ Smolinská, 2004: 46

¹⁶⁶ OUA, 2000: 135

¹⁶⁷ Harsch, 1998

¹⁶⁸ Official Website of the Republic of Rwanda: Genocide

¹⁶⁹ Hintjens, 2008: 77

Rwanda).¹⁷⁰ Ve svých nálezech zpráva uznává selhání mezinárodního společenství z důvodů nedostatku informací, politické vůle a chybného posouzení povahy událostí, které se ve Rwandě odehrály. OSN vyjádřila hlubokou lítost, že nedokázala zabránit genocidě.¹⁷¹

7 Národní usmíření a spektrum možností post-genocidní spravedlnosti

Usmíření neboli *rekonciace* je pojem, který úzce souvisí s postkonfliktní rekonstrukcí a má velký potenciál ve spojitosti s transformačními strategiemi.¹⁷² Neexistuje univerzální definice konceptu usmíření, v rozdílných kontextech může usmíření znamenat rozdílnou věc pro různé osoby. Šipulová ve svém článku *Postkonfliktná konsolidácia a rekonziliácia spoločenských systémov - Rwanda a Sierra Leone* tvrdí, že definice rekonciace neexistuje a s největší pravděpodobností ani nebude zformulována, protože spíše než soubor konkrétních hodnot představuje soubor různých postojů.¹⁷³ Z obecného hlediska se jedná o druh dohody mezi vzájemnými oponenty. Může reprezentovat racionální způsob řešení hlubokých společenských změn, které vznikly z dřívějších křivd a nespravedlností a které zároveň vyžadují úsilí o nastolení a udržení míru, péči o demokracii, podporu lidských práv a nastolení spravedlivosti.¹⁷⁴ Podle Clarka je rekonciace jak proces, tak i konečný stav, který vyžaduje po jednotlivcích či skupinách, aby objevili řešení svých problémů a napomohli tak k budování silných mezilidských vztahů. Rekonziliace musí přímo a spravedlivě působit na samou podstatu konfliktního problému a pocitu křivdy, který ve společnosti může přetrvávat po několik generací a v budoucnu vést k znovunastolení konfliktních vztahů.¹⁷⁵

Proces usmíření se pohybuje na rozhraní klasického trestního stíhání až po místní, tradiční rituální systémy spravedlivosti. Rekonziliace může probíhat na všech

¹⁷⁰ United Nations, 1999

¹⁷¹ Rwanda - UNAMIR

¹⁷² Nguyen, 2008

¹⁷³ Šipulová, 2009: 7

¹⁷⁴ Nguyen, 2008

¹⁷⁵ Clark, 2004: 194

úrovních během stejného procesu, a to na úrovni individuální, jež představuje snahy o smíření mezi viníkem a samotnou obětí, lokální snažící se smířit politické strany, náboženské a etnické skupiny, a na úrovni státní, národní a celé společnosti jako takové.¹⁷⁶ Mezi klíčové koncepty tvořící její obsah patří především odpuštění, mírové vztahy, spravedlnost, vzájemná koexistence a tolerance.¹⁷⁷

V tradičních společnostech má usmíření i spirituální a náboženský rozměr. V takových společnostech může docházet k odpuštění viníkům na základě určitých obřadů. Jedná se o takzvané hromadné usmíření, které má sloužit k rychlejšímu obnovení stability ve společnosti. Oproti hromadným amnestiím stojí proces hledání co nejpřesnějších výkladů kritických událostí a odhalování pravdy, což ovšem může mít dlouhé trvání a přispívat k vytváření napětí ve společnosti.¹⁷⁸ Druhou z možností si v 90. letech vybrala nově sestavená vláda v čele s hutuským prezidentem Pasteurem Bizimungou a tutsijským vice-prezidentem Paulem Kagamem,¹⁷⁹ který při návštěvě v New Yorku v prosinci 1994 pronesl: „*Nemůže existovat udržitelné usmíření do té doby, dokud zodpovědní za masakry nebudou důkladně souzeni.*“¹⁸⁰

Vláda a velká část rwandské veřejnosti trvala na tom, aby se tragická událost stala jistým milníkem ve rwandské historii. Naproti tomu hutuští extrémisté připouštějí existenci občanské války a případné genocidní masakry na obou stranách, absolutně však popírají jednostrannou genocidu. Staňková upozorňuje, že použití nesprávných slov může vyústit v pokřivení historických pravd. Pokud budeme mluvit o spáchané genocidě, rwandská společnost bude rozdělena na dvě skupiny - pachatele a viníky. Pokud bychom ale události považovali za občanskou válku, viníky by byly obě strany konfliktu. Z toho vychází, že po skončení genocidy by poraženou skupinou byli Tutsiové, ale v případě občanské války by se oběťmi stali paradoxně Hutuové.¹⁸¹

¹⁷⁶ Šipulová, 2009: 7

¹⁷⁷ Šipulová, 2009: 7

¹⁷⁸ Šipulová, 2009: 7

¹⁷⁹ I přes vítězství RPF se prezidentem stal člen skupiny obyvatel Hutu (Bizimungu), který měl ale oproti tutsijskému viceprezidentovi (Kagame) malou politickou moc.

¹⁸⁰ OAU, 2000: 175

¹⁸¹ Staňková, 2004: 28-29

7.1 Mezinárodní trestní tribunál pro Rwandu

Už v průběhu genocidy se v Radě bezpečnosti vedly debaty o potrestání viníků zločinných událostí. Rezoluce Rady bezpečnosti ze 17. května 1994 požadovala po generálním sekretariátu, aby co nejrychleji prezentoval zprávu o porušení mezinárodního humanitárního práva během celého konfliktu.¹⁸² Český diplomat Karel Kovanda¹⁸³ okomentoval report v Radě bezpečnosti slovy: „*Budeme chtít vědět, jak budou pachatelé představeni před soud.*“¹⁸⁴ OSN si uvědomovala potřebu spravedlivých procesů, stejně tak i rwandská vláda usilovala o potrestání viníků. Kagame se nacházel v tíživé situaci, protože už tak slabý soudní systém byl po válce naprosto zničený a přestal fungovat.

Soudní budovy byly strženy, drtivá většina soudců a prokurátorů byla zavražděna a ti, co zůstali na živu, se podíleli na masakrech nebo uprchli do okolních zemí. Ministr spravedlnosti neměl žádný rozpočet a v celé Rwandě zůstalo jen pouhých pět soudců s žádnou administrativní podporou.¹⁸⁵ Organizace africké jednoty upozorňuje, že se v zemi vyskytovalo jen na 50 právníků s praxí, kteří buď ze strachu o vlastní bezpečí, nebo z neochoty obhajovat vrahy neměli zájem na znovuoobnovení soudního systému.¹⁸⁶

Z výše zmíněných důvodů a s myšlenkou rychle dosažitelné spravedlnosti prezident Bizimungu 28. září oficiálně požádal Radu bezpečnosti o vytvoření trestního tribunálu.¹⁸⁷ Aby zdůraznil potřebu trestního stíhání strůjců genocidy, o necelý měsíc později deklaroval nezbytnost ustanovení tribunálu. OSN na naléhavou žádost odpověděla vytvořením komise expertů, která vydala zprávu o charakteru budoucího tribunálu, s níž ale rwandská vláda nesouhlasila.

V celé řadě případů považovala návrhy ze strany komise za diskriminační. Kagame především nesouhlasil, aby rwandskou genocidou prošetřoval Mezinárodní

¹⁸² Schabas, 2008: 209

¹⁸³ Karel Kovanda byl prvním mezinárodním diplomatem, který pojmenoval rwandské masakry jako genocidu na oficiálním veřejném fóru OSN.

¹⁸⁴ Schabas, 2008: 209

¹⁸⁵ Prunier, 1995, 343

¹⁸⁶ OAU, 2000: 175

¹⁸⁷ UN DOC S-1994-1115 (1994)

trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii, kterému by se rozšířil mandát. Proti takovému návrhu byly i Spojené státy a Nový Zéland. Další výhrady se především týkaly umístění tribunálu. OSN chtěla zajistit neutralitu a bezpečnost celého soudu, proto se rozhodla, že jejím sídlem bude tanzanská Arusha.¹⁸⁸ Jistým způsobem se jednalo i o symbolický akt, protože ve stejném městě byly uzavřeny mírové dohody mezi tehdejším prezidentem Habyarimanou a RPF. Takové rozhodnutí vláda odmítala s odůvodněním, že by soudci a personál tribunálu mohli pocházet z takových států, které Kagame podezřívá z podpory genocidy.¹⁸⁹ Rwanda se také odvolávala proti zákazu trestu smrti jako nejvyššího trestu, který v rámci mezinárodního práva není akceptovatelný. Rwandské zákony jej ale schvalovaly a většina Rwandů považovala smrt za nejvhodnější trest pro odsouzené pachatele. Další, a to velice podstatná, námitka se týkala omezené jurisdikce na kalendářní rok 1994. Z předešlých kapitol už víme, že ke genocidě a genocidním masakrům docházelo i v období před Arushskými dohodami, což bylo zcela ignorováno v návrhu komise. Dále se vláda dožadovala většího počtu prokurátorů a odvolávacích komor.¹⁹⁰

Přes veškeré výhrady vlády a rwandské společnosti Rada bezpečnosti přijala rezoluci 955 (1994) a 8. listopadu 1994 vytvořila Mezinárodní trestní tribunál pro Rwandu (*International Criminal Tribunal for Rwanda, ICTR*).¹⁹¹ Paradoxně stát, který o vytvoření ICTR požádal, nakonec jako jediný hlasoval proti této rezoluci (Čína se zdržela hlasování).¹⁹² Článek 1 Tribunálu „*umožňuje stíhat osoby zodpovědné za činy genocidy a další závažná porušení mezinárodního humanitárního práva spáchané na území Rwandy a zároveň stíhat rwandské občany zodpovědné za genocidu a jiné zločiny spáchané na území sousedních států...[..]*“¹⁹³ Článek 2 a 3 pojmenovává zločiny genocidy a zločiny proti lidskosti. Článek 8 umožňuje ICTR převzít trestní řízení od jakéhokoli státu a Článek 9 zajišťuje ICTR pravomoc přezkoumat už

¹⁸⁸ Ngoga, 2008: 328

¹⁸⁹ Ngoga, 2008: 328

¹⁹⁰ Ngoga, 2008: 328, 329

¹⁹¹ United Nations Security Council Resolution 955 (1994)

¹⁹² Boctor, 2008, 102

¹⁹³ United Nations Security Council Resolution 955 (1994)

uzavřené stíhání národním soudem, zároveň ale zabezpečuje, aby jeho rozhodnutí nemohl přehodnotit žádný z národních soudů.¹⁹⁴

Od svého vytvoření si tribunál prošel mnohými úskalími, která se podepsala na jeho věrohodnosti a schopnosti se podílet na samotném usmíření. Mnohé z neúspěchů ICTR byly předurčeny už samotným jeho statutem. Především umístěním tribunálu v Tanzánii bylo předem rozhodnuto o tom, že informovanost o soudních přelíčeních se bude omezovat převážně na akademickou a politickou sféru. Z dlouhodobého hlediska se ukázalo, že fyzická vzdálenost se přenesla i do psychologického vnímání samotných Rwandů, jež soud nepovažují za nejvyšší soudní instanci. Geografické odtržení značně ztěžovalo, aby se ICTR mohl významnější měrou podílet na znovuvybudování vnitrostátního soudnictví Rwandy a aby dosáhl významných úspěchů v utišení mezinárodního rozhořčení a zároveň výrazně posílil sjednocení a usmíření rwandské společnosti.¹⁹⁵ Nedostatek informací byl jednou z hlavních příčin negativního vnímání ICTR ze strany rwandské populace. Po počátečních protestech bylo vytvořeno informační centrum ICTR v Kigali a nová kampaň, která měla informovat o dění v tribunálu a zároveň změnit negativní mínění rwandské populace.¹⁹⁶ Informační kampaň je dodnes velice obtížná, protože většina rwandské populace žije na venkově a zároveň její velká část je negramotná. Populace tedy neměla přístup k dostatečným informacím, navíc negativní zprávy o působení ICTR se zakládaly mnohdy na reálných faktech.¹⁹⁷ V roce 2002 proběhl sociologický výzkum, který se zaměřil na vnímání spravedlnosti, usmíření a vnímání ICTR mezi rwandskou populací. Výsledky potvrdily, že významná část populace jednoduše nebyla informována o práci tribunálu. 30 % respondentů odpovědělo, že nejsou blíže informováni, a proto ani nemohou posoudit základní výroky, roli ICTR a jednotlivá soudní přelíčení.¹⁹⁸ Podle konečných dat se 31,8 % respondentů vyslovilo

¹⁹⁴ United Nations Security Council Resolution 955 (1994)

¹⁹⁵ Ngoga, 2008: 330

¹⁹⁶ Norwegian Helsinki Committee, 2002: 28

¹⁹⁷ Byrne, 2006: 494

¹⁹⁸ Byrne, 2006: 494

spíše pozitivně vůči ICTR, 20,9 % výslovně negativně a zbylý počet respondentů nebyl schopen odpovědět na otázky z neznalosti věci.¹⁹⁹

Neuznaný mandát tribunálu ze strany rwandské vlády nepřispěl ke spolupráci obou aktérů. Podle dnešního hlavního rwandského prokurátora Martina Ngogy nebyly jasně vytyčeny mantinely ve spolupráci mezi ICTR a samotnou domácí jurisdikcí. Trest smrti byl toho jasným důkazem. Z povahy statusu ICTR považuje za nejvyšší možný trest doživotní vězení, což samo o sobě vytváří jistý paradox. Obviněné osoby, které se podílely na plánování i organizování celé genocidy a nabádání k ní mohou být odsouzeny k doživotnímu vězení, zatímco vnitřní jurisdikční právo Rwandy dovolovalo popravy až do roku 25. července 2007 (Rwanda se tak stala 90. zemí světa, kde se oficiálně trest smrti zakazuje pro všechny druhy trestů).²⁰⁰ Taková situace vytvořila dvojí metr pro pachatele zločinů. Většinou přímí vykonavatelé genocidy mohli být ve Rwandě popraveni, zatímco vysocí političtí a armádní činitelé z řad Habyarimanaova režimu se trestu smrti vyhnuli. Tento paradox popisuje Gary Jonathan Bass ve svém díle *Stay the Hand of Vengeance*. V roce 1998 došlo k veřejné popravě 22 dvou obviněných, poté co byli shledáni vinnými z účasti na genocidě před kigalským soudem.²⁰¹ Mezinárodní pozorovatelé kritizovali takový krok vlády s odůvodněním, že porušila lidská práva odsouzených a narušovala národní usmíření.²⁰²

V pořadí poslední chybou vycházející z mandátu byla skutečnost, že ICTR měl společného hlavního žalobce s obdobným Mezinárodním trestním tribunálem pro bývalou Jugoslávii. Ve Rwandě rostla frustrace z neefektivnosti hlavního prokurátora, protože jak Richard Goldstone, Louise Arbour, tak následně i Carla Del Ponte trávili mnohem více pracovního času v Haagu, než v kanceláři hlavního prokurátora v Kigali a v Arushi.²⁰³

Další pochybení ICTR vycházejí především z jeho samotných rozhodnutí. Dodnes vyvolává velkou kontroverzi jeho neúměrně velký počet zaměstnanců a hlavně

¹⁹⁹ Byrne, 2006: 495

²⁰⁰ Boctor, 2008, 100

²⁰¹ Bass, 2000, 307

²⁰² Bass, 2000, 307

²⁰³ Norwegian Helsinki Committee, 2002: 33

obrovský rozpočet, který se v průběhu několika let navýšil. Podle Bergsma měl ICTR v prvních letech po vytvoření dokonce nedostatečné finanční prostředky na svou akceschopnost. Nicméně rozpočet na období 2008-2009 se už pohyboval v astronomických hodnotách, přesně se jednalo o 280 386 800 USD.²⁰⁴ Ngoga přiznává, že by býval Rwandě stačil jen zlomek rozpočtu ICTR, aby se jí podařilo mnohem rychleji znovu vybudovat národní soudní systém.²⁰⁵

Tribunál se potýkal s administrativními potížemi a dokonce i s korupcí. Mnoho jeho pracovníků bylo nezpůsobilých k výkonu své činnosti, ICTR dokonce najal soudce, který neměl do té doby zkušenosti s trestním právem.²⁰⁶ Schabas také popisuje neetické chování obhájců, kteří se dělili o svůj honorář, placený tribunálem, mezi sebou a svým klientem. Za největší administrativní pochybení tribunálu je považováno samotné najmutí několika osob podezřelých ze spáchání genocidy, které se podílely na samotném vyšetřování obžalovaných.²⁰⁷

Už tak velmi napjaté vztahy mezi ICTR a vládou byly ještě více vyhroceny prohlášením vrchní žalobkyně Del Ponte, že bude usilovat o stíhání členů RPF, kteří se podíleli na odvetných masakrech Hutuů.²⁰⁸ Na takové prohlášení Kagame reagoval s okamžitou platností a přestal spolupracovat s tribunálem a administrativně znemožnil svědkům ICTR, aby se dostavili do Arushy. Nejvyšší státní žalobce Rwandy Ngoga tvrdí, že vláda už v té době měla dostatečné kapacity na to, aby potrestala údajné zločiny RPF. Dále úmysl Carly Del Ponte prý svědčí o nejasné strategii a odvrácení se od prvotního cíle soudu - potrestání hlavních strůjců genocidy.²⁰⁹ Tento případ souvisí s takzvanou „spravedlností vítězů“ (*victor's justice*), kvůli které je ICTR kritizován z neschopnosti vést trestní řízení proti pachatelům z řad RPF. Status ICTR jasně definuje jeho nadřazenost nad národními soudy ve Rwandě a ukládá povinnost vládě spolupracovat s žalobci tribunálu, proto není pochyb o tom, že vláda musí vydat i stoupence a vůdce RPF.²¹⁰ Del Ponte se

²⁰⁴ Bergsma; Webb, 2008: 356

²⁰⁵ Ngoga, 2008: 331

²⁰⁶ Norwegian Helsinki Committee, 2002: 29

²⁰⁷ Schabas, 2008: 211

²⁰⁸ Šipulová, 2009:11

²⁰⁹ Ngoga, 2008: 331

²¹⁰ Norwegian Helsinki Committee, 2002: 31

ocitla pod politickým tlakem. Protože odmítla na žádost ambasadora USA pro válečné zločiny Pierra Prospera stáhnout trestní stíhání proti RPF a jejímu představiteli Kagamemu, byla odvolána z funkce.²¹¹

Délka a tempo soudních přelíčení se brzy staly terčem kritiky jak ze strany OSN, tak i vlády.²¹² Garantování správného a rychlého procesu patří mezi důležité standardy lidských práv a mezinárodního humanitárního práva. Meernik konstatuje, že „*principy správného a patřičného procesu spadající pod mezinárodní právo mohou být narušeny vleklostí samotných tribunálů.*“²¹³ Zpoždění justice může signalizovat její slabost, oslabovat její legitimitu, nebo ji dokonce samotnou popírat. Obvinění zůstávali po mnoho let ve vazbě a potenciální svědkové umírali předtím, než byli předvoláni k výpovědi. Stejně tak i vzpomínky na spáchané zločiny se ztrácejí z jejich pamětí.²¹⁴ I s obrovským rozpočtem, který se každým rokem navyšoval o 250 milionu USD, trvá ICTR mezi 1310 až 1454 dny, než vynese konečný a závazný rozsudek.²¹⁵

Meernik vyjmenovává hlavní důvody, které se negativně podepisují na délce soudních přelíčení. V prvních devíti letech působení ICTR se především jednalo o existenci vlastního hlavního žalobce. Významnou roli také sehrálo malé procento případů (pouze 16 %), ve kterých se obžalovaní sami doznali k trestným činům. Dalším a to převážně technickým problémem se stala jazyková bariéra, protože jen několik profesionálů na mezinárodní úrovni mluví kyniarwandštinou. Za poslední a neméně důležitý aspekt považuje nepřátelské vztahy mezi vládou a tribunálem.²¹⁶

Mezi jasné přínosy, které ICTR znamenal pro celou společnost, patří především vyslání signálu všem popíračům stodenních událostí, že ke genocidě opravdu došlo a že pachatelé budou potrestáni podle mezinárodního trestního práva. Vyšetřování ICTR pozitivně přispělo k vytvoření politické stability země, protože většina podezřelých se odvrátila od politické aktivity.

²¹¹ Erlinder, 2010

²¹² Byrne, 2006: 488

²¹³ Meernik; Rosa, 2008: 276

²¹⁴ Byrne, 2006: 488

²¹⁵ Meernik; Rosa, 2008: 281

²¹⁶ Meernik; Rosa, 2008: 286-287

ICTR obohatil mezinárodní trestní právo svým precedentním rozhodnutím v případě nejvyšší státní prokurátor versus *Akayesu* z 2. září 1998. V tomto rozsudku týkajícím se zločinu genocidy soudce vůbec poprvé v dosavadní praxi uznal systematické znásilňování s následkem smrti jako jeden z aktů vykonání genocidy, čímž de facto rozšířil Článek II Úmluvy o zabránění a trestání zločinu genocidia (viz kapitola 5).²¹⁷

Od založení ICTR se podařilo zadržet na 83 osob, z nichž 69 si už vyslechlo svůj rozsudek.²¹⁸ Obžalovaní zastávali během genocidy různé společenské funkce a náleželi k nejrůznějším společenským institucím a skupinám, jako jsou vláda, armáda, místní samospráva, inteligence, politické strany, církve a rozhlasové vysílání. Ngonga zařazuje mezi největší odsouzené tzv. „úlovky“ tehdejšího premiéra Jeana Kabandu a jeho věrné vládní spolupracovníky, mezi které se patří i Ildéphonse Nizeyimana, tehdejší kapitán ve vojenské akademii Butare, který byl odsouzen k doživotnímu trestu odnětí svobody 19. června 2012.²¹⁹

Rwanda nadále čelí těžkému úkolu usmíření, který si žádá úsilí a podporu jak jednotlivců, tak i institucí na všech úrovních. Proto i ICTR musí být chápán jako jen jeden z možných mechanismů, který napomáhá k transformaci postkonfliktní spravedlnosti.

7.2 Národní soudní systém

Po ukončení genocidy rwandská vláda hlasitě volala po potrestání všech viníků, což považovala za jediný možný způsob, jak napravit do té doby pokřivené vztahy ve společnosti.²²⁰ Usmíření mělo být důsledkem potrestání pachatelů, kteří by se zodpovídali před národními soudy ve Rwandě. ICTR ze své povahy stíhal hlavní strůjce genocidy, tedy jen nepatrný zlomek podezřelých a obviněných, proto vláda musela zaujmout aktivní postoj v prosazování spravedlnosti na národní úrovni.

²¹⁷ ICTR, Prosecutor versus Jean-Paul Akayesu, 1998

²¹⁸ ICTR Detainees – Status on 28 June 2011

²¹⁹ ICTR, 2012

²²⁰ Staňková, 2004: 29

Národní soudní systém po válce de facto neexistoval. Tehdejší ministr spravedlnosti Alphonse-Marie Nkubito žádal mezinárodní společenství o pomoc při znovuvybudování národního soudního systému. William Schabas, ředitel Irského centra pro lidská práva při Národní univerzitě Irska, byl členem mezinárodní komise, která na žádost ministra monitorovala situaci v zemi. Zpráva komise poukazyvala na totální materiální a lidskou destrukci celého systému.²²¹ Jednou z odpovědí na tuto situaci byla akce Úřadu vysokého komisaře OSN pro lidská práva (*Office of the High Commissioner for Human Rights, OHCHR*), který shromáždil životopisy zahraničních právníků, kteří si přáli pracovat ve Rwandě. Nový ministr spravedlnosti Marthe Mukamureni v září 1995 odmítnul takový druh pomoci s odůvodněním, že rwandská spravedlnost bude vykonána Rwandány.²²²

Aby mohl být vytvořený legální rámec alespoň s minimálně přijatelnými normami, musela vláda vyškolit na 700 členů nového profesionálního personálu.²²³ Takový problém řešila Univerzita Butare, která produkovala nové právníky s neuvěřitelnou rychlostí.²²⁴ Rozsáhlou finanční pomoc nabídl západ, což výrazně pomohlo vládě začít s rekonstrukcí nejen soudních budov, ale i celého soudního systému, školením policie a odborníků na trestní právo. Počet pachatelů byl odhadován na 210 tisíc, což naznačovalo budoucí problém s realizací všech soudních řízení.²²⁵

Human Rights Watch Africa ve svém reportu poukazuje na zneužívání moci ze strany RPF, která vykonávala jak zatýkáč, tak i investigativní činnost. Kapacity rwandských věznic byly mnohonásobně překročeny. Věznice v Kigali byly typickým příkladem chaosu, na 5000 zadržených se tísnilo ve věznicích s kapacitou pro 1500 lidí a každým dnem přibývali další zadržení.²²⁶ Vláda musela urychleně reagovat, aby neodkladnou situaci mohla začít řešit. Prezident Bizimungu žádal o vytvoření nových forem soudnictví, zároveň ale absolutně odmítal jakékoliv návrhy na sestavení

²²¹ Schabas, 2008: 212

²²² Schabas, 2008: 212-213

²²³ Brandner, 2003: 50-51

²²⁴ Norwegian Helsinki Committee, 2002: 33

²²⁵ Staňková, 2004: 30

²²⁶ Human Rights Watch Africa, 1994: 12

komise usmíření podle jihoafrického modelu.²²⁷ Na kigalské konferenci konané v roce 1995 vzešlo doporučení, aby byl vytvořen nový mechanismus, který by dokázal řešit případy spáchání genocidy. Návrh byl doplněn o požadavek vytvoření nového schématu klasifikující hlavní organizátory a vykonavatele genocidy podle míry jejich odpovědnosti. Dále byl požadován takzvaný individuální přístup k pachatelům, který měl zajistit vyšší míru doznání výměnou za dostatečné snížení trestu.²²⁸

Konečný návrh Zákona o genocidě byl schválen 30. srpna 1996. Na jeho základě bylo ustanoveno na 13 soudních komor, které měly řešit výhradně trestné činy spojené s genocidou, spáchané v období od 1. října 1990 až 31. prosince 1994. Tento zákon zabezpečoval, že i pachatelé genocidních masakrů, které byly spáchány před leteckou katastrofou prezidenta Habyarimany, budou moci být oficiálně stíháni a postaveni před soud, což do té doby mandát ICTR neumožňoval.²²⁹ Nový zákon ve svém 2. článku definuje čtyři kategorie pachatelů podle jejich rozsahu účasti na genocidě a dále jim přiděluje tresty.

Do první kategorie jsou zahrnuti podněcovatelé a organizátoři zločinů genocidy a zločinů proti lidskosti. Osoby, které se přímo podílely na vykonávání těchto trestných činů, nebo nařizovali jejich vykonání na všech úrovních státní správy. Do této kategorie patří nejtěžší zločinci z řad armády, politiky, církve a všichni vrazi, kteří vykonali fanatické a systematické vyvražďování a znásilňování.²³⁰ Do této kategorie spadá relativně malé procento zadržených a zároveň se překrývá s působností ICTR, který má možnost z povahy svého mandátu prozkoumávat nejvážnější případy. Pachatelé první kategorie mohli být odsouzeni až do roku 2007 k nejvyššímu možnému trestu – smrti.²³¹ Do druhé kategorie spadají ti pachatelé, kteří nejsou v kategorii první a dopustili se činů proti člověku s následkem smrti. Do

²²⁷ Schabas, 2008: 213

²²⁸ Schabas, 2008: 213

²²⁹ Organic Law No. 08/1996

²³⁰ Organic Law No. 08/1996

²³¹ Boctor, 2008, 100

třetí kategorie řadíme osoby, které spáchaly zločinné jednání či se na něm podílely, čtvrtá kategorie zahrnuje zločiny proti majetku.²³²

Velmi podstatnou část nové legislativy tvořil prvek „*Doznání a procedura právního přiznání viny*“ (*Confession and Guilty Plea Procedure*), který měl motivovat pachatele třetí a čtvrté kategorie k plnému doznání a zároveň měl napomoci urychlit soudní řízení. Pokud se podezřelý doznal k trestnému činu, popsal jej, sepsal list spolupachatelů a poskytl další relevantní informace, státní žalobce podal návrh na snížení trestu, o kterém následně rozhodoval soud.²³³

První národní soudní přelíčení začala téměř po dvou a půl letech od konce masakrů a shodou okolností jen několik týdnů před tím, než ICTR zahájil své první přelíčení. Situace ve rwandských věznicích byla stále kritická, počty zadržovaných se zvýšily na 120 000, přitom vězeňské kapacity po celé zemi nedosahovaly více než 15 000 míst.²³⁴ Paradoxně obyčejní lidé se tísnili ve věznicích a umírali na choroby spojené s nedodržováním hygienických standardů. Naproti tomu pachatelé, kteří se řadili podle Zákona o genocidě do kategorie první, měli mnohem civilizovanější a komfortnější životní podmínky v arushské věznici.

Prvními vyřčenými rozsudky ze 17. února 1997 bylo nejméně 13 pachatelů odsouzeno k trestu smrti a dalších 6 obdrželo doživotní vězení. Amnesty International ve své zprávě *Rwanda Unfair Trials: Justice Denied* kritizovala první soudní přelíčení. Odkazovala se na nedostatečné naplňování mezinárodních standardů a apelovala na vládu, aby se zavázala k dodržování lidských práv vůči všem podezřelým z genocidy.²³⁵ Amnesty international společně s Vysokým komisařem pro lidská práva požadovala okamžité zastavení poprav. Přestože byl trest smrti oficiálně nejvyšším trestem, vláda se zavázala podpisem Arushských dohod ratifikovat veškeré mezinárodní lidsko-právní smlouvy, a tedy i Druhý dobrovolný dodatek Mezinárodního paktu o občanských a politických právech, který zakazuje trest smrti.²³⁶ I přes oficiální výzvy a nezralost soudního systému, který

²³² Organic Law No. 08/1996

²³³ Schabas, 2008: 214

²³⁴ OUA, 2000: 182

²³⁵ Rwanda, Unfair Trials: Justice Denied, 1997: 5-8

²³⁶ Forges, 1999: 583

nezaručoval spravedlivé a bezchybné soudní procesy, bylo v dubnu 1998 vykonáno 22 veřejných poprav na stadionech v různých městech. Zpráva Organizace africké jednoty tvrdí, že místní autority povzbuzovaly obyvatele, aby se účastnili veřejných exekucí, jež měly mít odstrašující a výchovný charakter.²³⁷

Možnost oficiálního doznání během několika let mnohonásobně navýšila počty soudních procesů, což značně zatížilo už tak velmi slabý a špatný národní soudní systém. Obvinění se mnohdy dobrovolně přiznávali ke zločinům, jen aby se vyhnuli katastrofálním podmínkám ve věznicích - což ale předem popírá snahy o jakékoli usmíření. Podle Schabase bylo mezi roky 1997 až 2002 odsouzeno na 7193 obviněných.²³⁸

Kritika směřovala i na samotné soudce. Jejich nezkušenost a v drtivém případě příslušnost k tutsijské skupině nezaručovala nezávislost a věrohodnost celého systému. Ten byl v následujících letech oslaben i suspendováním hutuských soudců.²³⁹ V mnohých případech docházelo k zadržení osob a politických oponentů bez jakýchkoli důkazů. Podle jednoho z prokurátorů v Kigali bylo v roce 1995 až 20 % zadržovaných osob nevinných.²⁴⁰ Přes veškeré snahy vlády čekalo ve věznicích na desetitisíce obviněných. Takový stav bezpráví si žádal alternativní způsoby řešení situace, jinak by společnost čekala nejméně dalších 200 let, než by byly projednány zbylé případy.²⁴¹

7.3 Gacaca systém

Nespokojené rwandské obyvatelstvo vyvíjelo v 90. letech značný tlak na vládu. Přeživší obyvatelé se domáhali spravedlnosti a kompenzace za zločiny, které byly proti nim spáchány. Sama vláda si byla vědoma negativních dopadů velkého počtu zadržovaných mladých mužů jak z hlediska populačního, tak i ekonomického.²⁴² O alternativním soudním systému vice-prezident Kagame uvažoval už v roce 1997, kdy

²³⁷ OUA, 2000: 183

²³⁸ Schabas, 2008: 218

²³⁹ Schabas, 2008: 182

²⁴⁰ Forges, 1999: 579

²⁴¹ Staňková, 2004: 30

²⁴² Clark, 2008: 297

deklaroval zvážení možnosti zavedení alternativních způsobů transnitní spravedlnosti. O dva roky později prezident Bizimungu zprávou z 8. června 1999 oficiálně oznámil budoucí působení lokálních tribunálů gacaca, které měly pracovat na tradičním způsobu řešení lokálních sporů.²⁴³

Počátky praktikování gacaca se datují do předkoloniálního období. Gacaca není permanentní soudní nebo administrativní instituce. Jedná se spíše o mimořádně svolanou schůzi, které se účastní členové rodiny, vesnice či odlišných komun. Celé gacace předsedal místní nejzkušenější stařešina, který měl na starosti znovu nastolit společenský pořádek a moderovat diskusi, na které se podíleli všichni mužští členové dané gacacy. Schůze usilovala o potrestání porušení pravidel a zvyklostí, tak aby následně došlo k společenskému usmíření a ozdravení společnosti. Cílem tedy nebylo prokázání viny a uplatnění nadřazeného zákona, ale znovunastolení společenského pořádku a znovu zapojení do společnosti těch lidí, kteří byli viníky celé situace.²⁴⁴ Mezi nejčastější konflikty, které gacaca řešila, patřily územní spory mezi sousedy, spory o skot, dědictví, půjčky nebo poškození majetku.²⁴⁵

Novodobé tribunály gacaca se v mnohých aspektech odlišují od těch tradičních. Hlavní myšlenka spolupráce na komunitní úrovni byla ale zachována. Nové tribunály jsou větší a mají permanentní povahu. Ženy mají právo podílet se na fungování tribunálu, mohou se stát jak soudkyněmi, tak i předvolanými svědky. Hlavní, a to velice podstatný rozdíl spočívá v právní povaze celého mechanismu. Moderní gacaca spadají pod psané právo a mohou odsoudit občany k trestu odnětí svobody. Jejich náplní už není řešení komunitních sporů, ale převážně řeší zločiny spojené s ublížením na zdraví s následkem smrti.²⁴⁶

Místní tribunály dostaly svou právní povahu poté, co Národní shromáždění schválilo 16. ledna 2001 nový Zákon o jurisdikci gacaca.²⁴⁷ Nový zákon byl schválen v souladu se Zákonem o genocidě z roku 1996 a rozděloval jednotlivé pachatele do čtyř téměř identických kategorií. Zákon vytvořil na 10 652 místních tribunálů, do

²⁴³ Schabas, 2008: 221

²⁴⁴ Human Rights Watch, 1994: 17

²⁴⁵ OAU, 2000: 183

²⁴⁶ Clark, 2008: 302-303

²⁴⁷ Human Rights Watch, 1994: 18

kterých bylo ve stejném roce zvoleno na 250 000 soudců.²⁴⁸ Veškeré tribunály byly uspořádány do administrativních úrovní, které odrážely strukturu vytvořenou už za koloniální nadvlády Belgičanů – provincie, distrikt, sektor, buňka. Tím se tribunály dostaly i do nejmenších administrativních celků, ve kterých žije i méně než 100 obyvatel.²⁴⁹ Každý tribunál se skládá z *Všeobecného shromáždění, Stolce a Koordinační komise*.

Na té nejnižší úrovni jsou členy Všeobecného shromáždění muži a ženy starší 18 let, kteří si vybírají podle svého úsudku 24 nejčestnějších osob. Těchto 24 osob se stávají soudci na úrovni buňky a ze svého středu vybírají 5 členů, kteří se stanou součástí Všeobecného shromáždění na vyšší úrovni sektoru. Vytvořené Všeobecné sektorové shromáždění zvolí ze svého středu 24 nových soudců, kteří si vyberou ze svého středu také 5 budoucích členů Všeobecného shromáždění na úrovni distriktu. Mechanismus pokračuje ve stejném schématu, dokud nejsou zvoleni soudci na provinciální úrovni.²⁵⁰ Podle Článku 10 se může stát členem soudních tribunálů *gacaca* jakákoli čestná osoba bez rozdílu pohlaví, původu, náboženství a sociálního postavení. Za čestného občana se považuje mimo jiné osoba s dobrými mravy, která se nepodílela na vykonávání genocidy a zločinů proti lidskosti a nebyla uvězněna déle než 6 měsíců.²⁵¹

Svou zkušební fázi *gacaca* započaly 18. června 2002 ve dvanácti sektorech. Celý proces se skládal ze třech hlavních fází – shromažďování dat, klasifikace podezřelých a samotné soudní přelíčení.²⁵² Lidé se nejdříve sešli, aby mohli sepsat jednotlivé spáchané zločiny v jejich komunitě, sepsali jmenný list podezřelých, jmenný list zabitých a seznam obyvatel, jejichž majetek byl během genocidy odcizen nebo poškozen. V druhé fázi došlo k rozřazení zadržených osob do jedné ze čtyř kategorií. Ti, kdo byli považováni za největší zločince a spadali do kategorie 1, byli souzeni klasickými národními soudy.²⁵³ Po dvou a půl letech byly *gacaca* soudy připraveny

²⁴⁸ Longman, 2010: 50

²⁴⁹ Schabas, 2008: 224

²⁵⁰ Staňková, 2004: 31

²⁵¹ Organic Law N° 40/2000 of 26/01/2001: Článek 10

²⁵² Human Rights Watch, 1994: 28

²⁵³ Human Rights Watch, 1994: 28

začít s veřejnými procesy, jež se ale kvůli nové legislativě zpozdily a musely se tak posunout až na 10. březen 2005.²⁵⁴

S praxí bylo potřeba i pozměňovat zákony, jež nevyhovovaly standardům, které byly od tribunálu očekávány. Především se jednalo o urychlení a zjednodušení jednotlivých procesů. Od roku 2001 byly přijaty 4 dodatky. Dodatkový zákon (*Organic law No. 16/2004*), který zmenšoval administrativní působnost soudů na 2 nejnižší jednotky buňku a sektor, byl přijat 19. června 2004. Tento zákon dále snižoval počet soudců jedné gacaca z 19 na 7.²⁵⁵ Velmi zásadní změnu umožnil v roce 2007 zákon (*Organic law No. 10/2007*), který svěřil soudům gacaca případy nejvyšší první kategorie.²⁵⁶ Aby se dále urychlilo působení klasických soudů, zákon z roku 2008 (*Organic law No. 13/2008*) předal gacaca tribunálům i případy nejtěžších zločinů. Tribunály gacaca však neměly stále vlastní žalobce. Jejich funkci vykonávali samy oběti či pozůstalí.²⁵⁷

Aby první fázi sepisování obvinění vláda urychlila, svěřila tuto pravomoc místní lokální autoritě zvané *nyumbakumi*. Zodpovědná osoba sepsané informace konzultovala se všemi z 10 rodin, které jí byly povinny nahlásit jakýkoli trestný čin spáchaný v období 1. října 1990 až 31. prosince 1994. Ve srovnání s předchozím zkušebním projektem byla faktická moc vložena do rukou jedné osoby a verdikty ani obvinění nebyla diskutována na každotýdenních společných setkáních jednotlivců a rodiny. Mnozí z kritiků vidí výraznou chybu už v tomto počátečním kroku, protože systém se stal méně transparentním a nový postup shromažďování informací umožnil snáze falšovat jednotlivá obvinění, která mohla být zneužita a cílena účelově. Po 18 měsících Národní soudní systém gacaca shromáždil na 818 564 obviněných.²⁵⁸

Soudní slyšení začala s konečnou platností 15. července 2006 s více než 12 000 lokálními tribunály gacaca. Soudní jednání se typicky odehrávala pod otevřeným

²⁵⁴ Schabas, 2008: 225

²⁵⁵ Organic Law N° 16/2004 of 19/6/2004: Článek 23, 51

²⁵⁶ Organic Law N° 10/2007 of 01/03/2007: Článek 5

²⁵⁷ Organic Law N° 13/2008 of 19/05/2007: Článek 1

²⁵⁸ Human Rights Watch, 1994: 29

nebem na trávě.²⁵⁹ Obžalovaní seděli vedle soudců nebo naproti celé komunitě a svědci vypovídali přímo před soudci. Lidé se mohli volně účastnit tribunálů, jež mohly trvat hodinu, ale i celý den.²⁶⁰ Během prvních tří měsíců bylo odsouzeno na 16 801 pachatelů a dalších 2 546 souzených bylo zproštěno viny. Nový výše zmíněný zákon v prosinci zvýšil počty lokálních soudců na bezmála 40 000 a ministr spravedlnosti oznámil ukončení působnosti tribunálů už na rok 2007.²⁶¹ Podobné výroky byly příliš ambiciózní, protože v únoru 2007 gacaca odsoudily teprve na 50 000 obyvatel. Mnoho soudních přelíčení odhalilo nové trestní případy, jež si žádaly prošetření a odsouzení viníků. Tím tribunály spustily spirálu nových případů. Vláda usilovala o rychlé potrestání viníků, a proto tribunály svá soudní přelíčení urychlovaly, čímž byla kvalita procesů obětována pro jejich kvantitu. Národní soudní systém gacaca v roce 2008 oznámil, že proběhlo na 1 127 706 jednotlivých přelíčení a na rozsudek se čeká už jen v 4 679 případech.²⁶² Ve srovnání s klasickým soudním systémem byly lokální tribunály velice úspěšné, co se počtu vyřčených rozsudků týče. Klasické soudy za období 2005 až 2008 projednaly pouze na 222 případů z první kategorie.

S touto pokračující efektivitou se však vláda neuspokojila a změnou zákona v roce 2008 postoupila tribunálům gacaca na 8 000 případů z první kategorie. Od roku 2009 bylo s určitou pravidelností vyhlášováno ukončení činnosti těchto tribunálů, aby jejich platnost následně mohla být opět prodloužena. Poslední a definitivní oznámení o ukončení působení místních gacaca tribunálů oznámil prezident Paul Kagame v Parlamentu Rwandské republiky dne 18. 6. 2012.²⁶³

Idea realizovat pozměněné místní historické tribunály, které by se podílely na usmiřování obětí a podezřelých z genocidy, se jevila jako velice výhodná a rychlá možnost k dosažení spravedlnosti pro všechny občany. Hlavní cíl tribunálů se měl také zaměřit na znovuvybudování mezilidských vztahů a společenskou očistu.²⁶⁴

²⁵⁹ Výraz gacaca znamená v kinyarwandštině trávník nebo spravedlnost na trávníku.

²⁶⁰ Human Rights Watch, 1994: 29

²⁶¹ Human Rights Watch, 1994: 30

²⁶² Human Rights Watch, 1994: 31

²⁶³ Journey Continues, 2012

²⁶⁴ Staňková, 2004: 32

Svou tradičností měly tribunály vzbudit v lidech zájem o nápravu společnosti, zvýšit počty vynesených rozsudků, rozšířit moc soudnictví po celé zemi. Diskuse a setkávání obětí a pachatelů tváří v tvář mělo zajistit obětem jisté vyrovnání se s minulostí a pachatelům pomoci začít nový život v komunitě. Realita se ale mnohdy liší od plánů a gacaca nebyla žádnou výjimkou.

Podle Longmana tribunály nevyužily svého vysokého potenciálu usmířit dvě skupiny obyvatel převážně z politického důvodu. Namísto spravedlnosti zaměřené na usmíření tribunály hledaly spíše cestu, jak potrestat a odsoudit pachatele k vysokým trestům odnětí svobody. Dle mnohých pozorovatelů docházelo i k vládní manipulaci soudních procesů. Podle původních představ měly místní tribunály soudit veškeré násilí spáchané od počátku 90. let, vláda se ale zasadila o projednávání jen vybraných případů. Vládní úředníci kontrolovali průběh místních tribunálů a podle výpovědí byl mnohdy potlačen jeden z hlavních principů gacaca, a to samotné debaty týkající se i zločinů spáchaných RPF.²⁶⁵ Podobně jako ICTR a národní soudy, tak i gacaca tribunály uplatňují jednostrannou spravedlivost, čímž zamezují jedincům z řad Hutu, aby se domáhali svých lidských práv.²⁶⁶ Procesní řízení začala mít nátlakový charakter. Z počátku byla účast na veřejných slyšeních a debatách dobrovolná, poté co místní obyvatelstvo ztrácelo motivaci a přestalo se aktivně podílet na fungování tribunálů, vláda se zasadila zákonem 16/2004 o povinnou účast místních obyvatel.²⁶⁷ Longman tvrdí, že se vláda ohradila proti soudcům, kteří ve větší míře zprošťovali podezřelé z viny. Takoví soudci se stali sami podezřelými z páchaní zločinů během genocidy. Vládou vedená kampaň povzbudila soudce k vydávání vyšších trestů a opomíjení možnosti zproštění viny.²⁶⁸ Soudy se staly legitimním nástrojem pro mafiánské praktiky. Lidé si mohli vymýšlet falešná obvinění, aby umlčeli své nepřátele. Zároveň docházelo k falešným svědectvím, která měla znemožnit spravedlivé procesy.²⁶⁹ Zpráva Human Rights Watch popisuje systém gacaca jako lukrativní obchod pro všechny jejich účastníky. Podle výpovědí

²⁶⁵ Longman, 2010: 51

²⁶⁶ Human Rights Watch, 2008

²⁶⁷ Organic Law N° 16/2004 of 19/6/2004: Článek 29

²⁶⁸ Longman, 2010: 52

²⁶⁹ Staňková, 2004: 32

korupce ovlivnila rozhodovací procesy na všech úrovních. Soudci neměli žádné finanční ohodnocení, jednalo se o čestnou a neplacenou společenskou funkci. Takový charakter systému jen podporoval korupční prostředí. Bohatší z řad obžalovaných upláceli soudce. Soudci naopak sami požadovali úplatek po odsouzených v případě, že by si přáli být zproštěni viny. Přeživší si vymýšleli falešná obvinění a požadovali úplatky po neprávem obviněných.²⁷⁰ Falešná obvinění, křivé přísahy či ochraňování zločinců jsou fakta, kterým vláda čelila v průběhu tribunálů. Podle Clarka drtivá většina kritiky systému místních tribunálů gacaca přichází od mezinárodních pozorovatelů, kteří zakládají svou kritiku na lidsko-právních aspektech. Z dlouhodobého hlediska je možné, že gacaca tribunály přispěly spíše k ohrožení bezpečnosti ve společnosti, protože ze své podstaty nemusely potrestat viníky na základě spravedlivého procesu. Svým neprofesionálním přístupem, nemožností se hájit u třetí a hlavně nezaujaté strany tribunály ztrácejí svou důvěryhodnost. Účelová korupce a vybírání procesů, nespravedlnost a celková politizace procesů může spíše zintenzívnit přání po odplatě ze strany Hutuů.²⁷¹

Při svém projevu v Parlamentu Kagame vyzvedal působení místních tribunálů jako velmi důležité období rwandské historie: *„Bylo to období, kdy jsme hledali způsob, jak znovu sjednotit náš národ. Navzdory důvěře v náš soudní systém měla gacaca i své nedostatky. Obdržela jak domácí, tak zahraniční kritiku, která ještě ale nenabídla proveditelnou alternativu, jež by garantovala pro nás potřebné výsledky. Přese všechno gacaca sloužila velice dobře a dokonce předčila naše očekávání.“*²⁷² Prezident ujistil společnost, že v danou situaci nemohla vzniknout lepší alternativa než gacaca. *„Měli jsme tři možnosti. První z nich byla nebezpečná cesta odplaty a druhá všeobecně vyhlášená amnestie. Obě tyto možnosti by vedly k budoucí anarchii a zkáze. My jsme si ale vybrali třetí a nejtěžší cestu - znovunastolení integrity národa. Rwandané dnes znovuobjevili svou hrdost a sebedůvěru, která nám pomůže hledat řešení nově přicházejících výzev.“*²⁷³ Kagame se odkázal i na obrovskou finanční náročnost tribunálu ICTR, který doposud odsoudil jen necelých 90 strůjců

²⁷⁰ Human Rights Watch, 1994: 105-106

²⁷¹ Clark, 2008: 310

²⁷² Journey Continues, 2012

²⁷³ Journey Continues, 2012

genocidy. Snažil se tím poukázat na efektivitu tribunálů gacaca s minimálními finančními náklady. V závěru svého vystoupení Kagame řekl: „*Tribunály gacaca nebyly ideální a stále je mnoho nezodpovězených otázek. Bez pochyb se ale jednalo o nejlepší řešení, které nabízelo čestný mechanismus k dosažení spravedlnosti. Rwandská situace byla jedinečná a vyžadovala nové přístupy a řešení.*“²⁷⁴

7.4 Národní jednota a komise usmíření

Nová rwandská vláda se po genocidě uchýlila namísto národního usmíření formou hromadných amnestií a komisí pravdy ke konvenčnímu způsobu prokázání viny. ICTR, národní soudní systém a především tribunály gacaca měly učinit spravedlnosti za dost. Komise pravdy a usmíření, která by udělovala hromadné amnestie za doznání se k vině, neměla v druhé polovině 90. let ve Rwandě silnou podporu. Vláda striktně odmítala následovat podobný typ komise usmíření z Jihoafrické republiky založený na náboženském principu odpuštění viny. Specifický případ Rwandy neumožňoval, aby se církev podílela na rekongraci rozděleného obyvatelstva, protože samotní kněží a církevní hodnostáři patřili mezi vykonavatele genocidy.²⁷⁵ I přesto měla Rwanda historickou zkušenost s jistou formou komise, která monitorovala lidská práva a měla napomoci znepráteným skupinám obyvatel. Arushké dohody se zasadily, aby taková komise vznikla v lednu 1993, ale její výstup byl minimální a násilí v zemi dále pokračovalo před vypuknutím samotné genocidy.²⁷⁶

Vláda se nakonec k vytvoření programu Národní jednoty a komise usmíření (*National Unity and Reconciliation Commission, NURC*) uchýlila 12. března 1999 zákonem No. 03/99.²⁷⁷ Následným zákonem No 35/2002 z 14. listopadu 2002 Komise ustanovila jako permanentní instituci s jasně vytyčeným mandátem. Komise se podílí na organizaci národních debat zaměřujících se na usmíření, toleranci, mír a lidská práva. Na druhou stranu se snaží potírat jakékoli snahy o podněcování

²⁷⁴ Journey Continues, 2012

²⁷⁵ Šípulová, 2009: 9

²⁷⁶ Šípulová, 2009: 9

²⁷⁷ Law N° 03/99 of 12/03/1999

národní nejednotnosti. Komise byla vládou požádána, aby vytvářela vzdělávací programy, které by Rwandanům připomněly jejich práva a zároveň je naučily práva ostatních.²⁷⁸ Podle Šipulové by Komise měla vykládat historická fakta a pravdy z neutrálního hlediska, nicméně je kritizována za pokřivenou interpretaci dějin z hlediska Tutsiů.²⁷⁹

8 Vize 2020 a politicko-ekonomický rozvoj

Hlavním předpokladem k transformaci postkonfliktní společnosti je stabilní vláda a demokratické řízení státu. Slovo demokracie je mezinárodními organizacemi velmi skloňovaný termín už od období sestavení nové Vlády národní jednoty vedené prezidentem Bizimungou. Vláda byla legálně zakotvena na kombinaci ústavy přijaté v červnu 1991, Arushských dohod a politických deklarácí mezi jednotlivými stranami. Kagame se zasloužil o to, aby byla bývalá dominantní strana MRND prezidenta Habyarimany postavena mimo zákon. V roce 2003 Národní shromáždění navrhlo rozpuštění strany MRD, která se podílela na transformační politice ve vládní koalici s ostatními stranami. Další výrazný milník nastal 26. května 2003, když vláda schválila novou ústavu a připravila si tak politické prostředí pro nadcházející legislativní a prezidentské volby.²⁸⁰ Ústava zajišťovala předcházení genocidě reorganizací legislativních orgánů a vytvořením nových směrnic pro politické strany.²⁸¹ Kagame v té vedl zemi z pozice prezidenta, který byl zvolený 22. dubna 2000 Přechodným národním shromážděním.²⁸² V roce 2003 koaliční vláda podporovala tehdejšího prezidenta a dala najevo přání, aby Kagame v úřadu zůstal. První oficiální prezidentské volby se konaly od 29. září do 2. října 2003. Kagame obhájil své suverénní postavení a porazil tak svého největšího politického rivala Faustina Twagiramungu, který vzápětí odmítl uznat legitimitu voleb.²⁸³ Lidskoprávní organizace kritizovaly zastrašování a faktické vyloučení opozice z prezidentské

²⁷⁸ United State Institute of Peace, 1999

²⁷⁹ Šipulová, 2009: 15

²⁸⁰ U.S. Department of State, 2012

²⁸¹ CBC News, 2003

²⁸² Paul Kagame

²⁸³ BBC News, 2003

kampaně. Dvanáct z Twagiramungových stoupenců bylo zatčeno a obviněno z údajně připravovaných násilných akcí.²⁸⁴ V roce 2006 si Tutsiové upevnili své politické postavení v zemi ve volbách do distriktů, sektorů a nejmenších administrativních jednotek – buněk.

V pořadí druhé prezidentské volby se konaly v srpnu 2010 za účasti drtivé většiny rwandského národa. Kagame získal 4 638 560 hlasů z celkově 5 178 492 možných.²⁸⁵ Jeho téměř 95% vítězství přilákalo mezinárodní pozornost. Mezinárodní organizace, jako např. Human Rights Watch, kritizovala volby a považovala je za nespravedlivé. Během předvolební kampaně došlo k atentátům na vysoké představitele opozičních stran. Mnoho nezávislých novinářů bylo zavražděno a dodnes se např. neví, kdo stojí za atentátem na předsedu Demokratické strany zelených. Dále došlo k omezování práva na svobodný přístup k informacím, když byly uzavřeny dvoje lokální noviny.²⁸⁶ Paul Kagame jako polní velitel rebelské armády dokázal osvobodit Rwandu, postupně si vytvořit silné politické zázemí v zemi a dokonce vyhrát druhé sedmileté prezidentské funkční období na roky 2010 až 2017. Kagame je často obviňován z autoritářských praktik, které se neshodují s demokratickým řízením státu. Podle Článku 101 rwandské ústavy může být prezident znovu zvolen jen jednou a Kagame po svém zvolení v roce 2010 oznámil, že se nebude zasazovat o změnu ústavy, která by mu umožnila ucházet se o prezidentské křeslo pro další, v pořadí už třetí funkční období.²⁸⁷

Ekonomika státu byla výrazně narušena během občanské války a svůj nejstrmější pád zaznamenala v roce 1994, kdy se hrubý domácí produkt (HDP) propadl o 40 %. Nicméně masivní toky zahraniční rozvojové pomoci pomohly Rwandě už rok po genocidě k 9% růstu HDP. Ekonomická prosperita státu a sociální blahobyt společnosti přispívá ke spokojenosti obyvatel a stabilitě jako takové. Během roku a půl po genocidě bylo vynaloženo na humanitární pomoc 307,4 milionů amerických dolarů. Pomoc se nesoustředila jen na stabilizaci vnitřní situace ve Rwandě, ale i na řešení uprchlické krize vyvolané po ovládnutí země RPF. Od roku 1996 Rwanda

²⁸⁴ BBC News, 2003

²⁸⁵ Reuters, 2010

²⁸⁶ U.S. Department of State, 2012

²⁸⁷ Gasana, Rwandinfo

postupně ozdravuje ekonomiku díky stále rozsáhlé mezinárodní pomoci, na které je do jisté míry závislá. Celých 40 % rwandského rozpočtu je tvořen zahraničními granty, které přispívají k více než 11% nárůstu HDP.²⁸⁸ Vláda se převážně zaměřuje na snížení chudoby, vybudování nové infrastruktury, privatizaci a liberalizaci obchodu. Ekonomika je převážně závislá na zemědělské produkci, průmysl není prozatím dostatečně rozvinutý a nemůže se ani opírat o nerostné surovinové zdroje, kterých je ve Rwandě citelný nedostatek.²⁸⁹ Zemědělství tvoří přibližně 33 % HDP a 45 % veškerých vývozních artiklů. Rwandské zemědělství není dostatečně různorodé. Čaj a káva jsou hlavními vývozními plodinami, a proto je Rwanda do jisté míry závislá na světových cenách základních komodit.²⁹⁰

Pro jasně definovanou ekonomickou strategii vláda vytvořila novou Vizi 2020. Jedná se o dokument, který byl sestaven během národních konzultací mezi léty 1997 až 2000. Vize 2020 je ambiciózní plán, podle kterého by se Rwanda měla stát středně příjmovou zemí a přeorientovat se ze zemědělsky závislé ekonomiky na ekonomiku, která se bude převážně opírat o sektor služeb. K naplnění stanovených cílů je podle Vize potřeba budovat šest vzájemně provázaných pilířů, jako je dobré vládnutí a efektivita, kvalitní lidský kapitál, pružný soukromý sektor, kvalitní infrastruktura, moderní zemědělství s chovem skotu a spojení národního, regionálního a globálního trhu.²⁹¹ V březnu 2012 vláda přehodnotila Vizi 2020 a stanovila ještě ambicióznější cíle. Protais Musoni jako jeden z ministrů vlády ubezpečuje, že se cíle opírají o reálná data, protože v posledních letech došlo k zlepšení zdravotní péče, navýšení počtu zápisů studentů do středních škol, zvýšení potravinové bezpečnosti, snížení chudoby a nemocí.²⁹² Momentálně žije necelých 45 % obyvatel pod hranicí chudoby. V původních návrzích se jejich počet měl snížit o 10 %, ale podle nových cílů by v roce 2020 nemělo ve Rwandě žít pod hranicí

²⁸⁸ World Bank, 2012

²⁸⁹ Nerostné suroviny hrají v zahraniční politice rwandského státu výraznou roli. Pro pochopení širších souvislostí problematiky nerostných surovin v pohraniční oblasti Rwandy a Demokratické republiky Kongo doporučuji shlédnout dokumentární film Krev v mobilech od režiséra Franka Piasechi Poulsena.

²⁹⁰ World Bank, 2012

²⁹¹ Rwanda Vision 2020: 2

²⁹² AllAfrica, 2012

chudoby více než 20 % populace. Naděje na dožití by se měla z 55 let zvýšit na 66 a míra obyvatel trpících podvýživou by měla klesnout z momentálních 3 % na 0,25 %.²⁹³

Rwanda během poslední dekády udělala značný pokrok v naplňování rozvojových výzev včetně snižování chudoby, která se v roce 2010 snížila o 11,8 % oproti roku 2005. Mnoho dalších z nich ale stále čeká na své naplnění. Soukromý sektor by se v budoucnu měl větší mírou zapojit do národní ekonomiky a přispět tak k jejímu stálému růstu. Podobně by mělo dojít k zlepšení pobídek pro přímé zahraniční investice, zlepšení přístupu k elektrické energii a zvýšení různorodosti exportu.²⁹⁴

9 Vyhodnocení postgenocidní spravedlnosti a národního usmíření

Válkou zničená země společně s morálně strádajícím obyvatelstvem čelila mnohým výzvám, z nichž jednou ze zásadních bylo hledání pravdy, potrestání viníků a následné usmíření společnosti jako takové. Nová a oficiálně demokratická vláda nemohla navazovat na demokratické zřízení, protože v období po vyhlášení nezávislosti hutuští prezidenti vládli despotickým způsobem a do jisté míry spíše vytvořili diktátorské režimy legitimizované samotnou církví. Stěžejní úlohu potrestání hlavních strůjců genocidy vláda vkládala do rukou soudního „hybridu“, Mezinárodního trestního tribunálu pro Rwandu. Už od ustanovující rezoluce si ICTR vyslechl mnoho kritiky, která je detailně analyzována v kapitole č. 7.1. Výrazným pochybením ICTR z hlediska rwandského usmíření je nedostatečná komunikace a interpretace výstupů z jeho dosavadních přelíčení. Aby obyvatelstvo přijalo práci ICTR, musejí být informovány všechny vrstvy obyvatel od místních elit až po chudé venkovské obyvatelstvo. Za téměř fatální pochybení ICTR považuji jednostrannou spravedlnost, která naopak může národní usmíření do jisté míry potlačovat a vytvářet ve společnosti justiční a spravedlnostní vakuum. Ve stejné kapitole jsem analyzoval případ nejvyšší prokurátorky ICTR Carly Del Ponte, která se pokusila

²⁹³ AllAfrica, 2012

²⁹⁴ World Bank, 2012

trestně stíhat členy RPF odpovědné za systematické porušování lidských práv během odvetných masakrů na hutuské části populace. Nezávislá a svrchovaná justice byla diskreditována, protože musela ustoupit politickým tlakům ze strany USA, potažmo kritice rwandské vlády, která má paradoxně povinnost spolupracovat s ICTR. Tribunál slouží k potrestání hlavních strůjců a stratégů genocidy, a proto můžeme konstatovat, že svou činností přispívá pozitivní měrou k potrestání pachatelů genocidního komplotu. Na druhé straně svou nevyvážeností dostatečně nepomáhá národnímu usmíření rwandské společnosti, naopak může svou jednostranností podnítit u Hutuů zášť a pocit ukřivdění.

Mezi druhé postkonfliktní opatření, které by mělo zajistit hledání spravedlnosti a zároveň tak přispět k rekongraci celé společnosti, řadíme rwandský národní soudní systém. Nově utvořená vláda s vice-prezidentem Kagamem neprodleně začala budovat soudní systém, aby se společnost mohla co nejrychleji vypořádat s bezprávím. Při hledání spravedlnosti se vláda dopustila v mnoha případech porušení lidských práv. V kapitole 7.2 jasně argumentuji, že vláda dlouhodobě zadržovala mnoho podezřelých, aniž by v mnohých případech měla důkazy o jejich vině. Podmínky, ve kterých byli údajní vrazi zadržováni, neodpovídaly minimálním mezinárodním standardům a mnozí z nich zemřeli na nemoci spojené s hygienickými podmínkami dříve, než se jejich případ dostal před soud. Legitimita národního soudnictví byla také silně narušena. Soudy byly nuceny několikrát přerušit spolupráci s nadřazeným orgánem ICTR a také porušily Mírové dohody z Arushy veřejnou popravou 22 odsouzených. Legitimitu poškodili i nezkušení soudci, korupce a v neposlední řadě i jednostranná spravedlnost, která Tutsie označuje jako oběti. Hutuové jsou naopak považováni za pachatele. Z analýzy druhého postkonfliktního opatření vychází jasný rozpor mezi záměrem a uskutečněným výsledkem. Vláda neměla kapacity na to, aby národní soudní systém mohl spravedlivě a efektivně přispět k potrestání viníků, potažmo navrátit spravedlnost do rukou rwandského národa, a proto vytvořila třetí postkonfliktní opatření.

Gacaca systém svou podstatou odrážel tradiční způsoby řešení konfliktů ve rwandské společnosti, a proto mohl nejlépe reflektovat potřeby jednotlivců. I přes kritiku z kapitoly 7.3, gacaca systém představuje nejlepší postgenocidní opatření, které vláda doposud vytvořila. Místní tribunály mnohonásobně urychlily soudní procesy, na kterých se ať aktivně či pasivně podílely místní komunity. V období, kdy se na vládu zvyšoval jak mezinárodní, tak i domácí tlak, dokázala přijít s bezprecedentním experimentem, který oficiálně pomohl nastolit spravedlnost ve společnosti a vyřešit tíživou situaci zadržovaných ve rwandských věznicích. Z domácího hlediska se jednalo o rozumné řešení tíživé situace. Gacaca systém byl vytvořen vládou, která nedovolila, aby bývalí a současní členové RPF byli po právu stíháni. Z těchto důvodů musím konstatovat, že i gacaca systém vykonával jednostrannou spravedlnost, čímž nepomohl národnímu usmíření, ale spíše označil většinovou populaci za viníky.

Závěrem lze konstatovat, že samotná legitimita rwandské vlády stojí na vratkých pilířích. Obojí prezidentské volby vyhrál Paul Kagame nepravděpodobnou převahou více než 90% hlasů. Většina mezinárodních pozorovatelů a lidsko-právních organizací společně s jeho protikandidáty volby neuznává. Otázkou také zůstává, zda je možné dosáhnout 95% vítězství v prostředí, kde majoritní částí populace je právě obyvatelstvo, které se nemůže domáhat potrestání 18 let starých zločinů. Všechny postkonfliktní opatření včetně programu Národní jednoty a komise usmíření neodrážejí skutečnost rwandských dějinných událostí. Na základě toho docházím k závěru, že pocit nejistoty a křivdy je ve společnosti stále hluboce zakořeněn a z dlouhodobého hlediska může takový stav znovu vyvolat násilné nepokoje. V postkoloniálním období soustředila politickou moc jediná osoba – prezident, který despotickým způsobem rozhodoval o osudu celého národa. Paul Kagame se do jisté míry opírá o demokratické zřízení státu, ale jeho politické praktiky a soustředování ekonomické moci v rukou jednoho člověka do jisté míry připomínají pozici prvních prezidentů v postkoloniálním období. Dosavadní relativně stabilní společenská situace bude ve společnosti přetrvávat za podmínek, že vláda v čele s prezidentem bude mít silný politický mandát, který jí umožní prosazovat

dosavadní politické cíle a úspěšnou politiku, která zajistí zvýšení životní úrovně populace. V neposlední řadě se jedná i o obměnu generací, která přirozeným způsobem pomůže napomoci vyrovnat se s událostmi z roku 1994.

10 Závěr

Počátky společenské dominance Tutsiů se převážně datují od jejich příchodu do oblasti Velkých afrických jezer, kdy postupně začali převrstvovat místní hutuské obyvatelstvo. Nový vazalský vztah mezi vlivnějšími Tutsii a prostšími hutuskými rolníky začal postupně rozdělovat rwandské obyvatelstvo na bohatší elitu a prostší lid. Feudální rozvrstvení společnosti ještě nevedlo k fatálním důsledkům, které s sebou přineslo až koloniální období. Podle oficiálních výkladů vlády vedené Paulem Kagamem byl faktor etnicity a pocit dominantního postavení jedné části obyvatelstva na druhé vstípen rwandské společnosti až během koloniální nadvlády Belgie. Nově vytvořená hamitská teorie o rasistické nadřazenosti Tutsiů, která se opírala o antropologické výzkumy, a dosavadní společenské uspořádání pomohlo organizaci nepřímé koloniální správy Belgie. Koloniální správa v roce 1933 zavedla identifikační karty rozlišující nově definovaná etnika Hutu a Tutsi, které se v první polovině 90. let staly legitimizujícím nástrojem k identifikaci budoucích obětí. Z těchto reálií jasně vyplývá, že budoucí kořeny násilí nevycházejí z povahy samotných Rwandů, ale ze zahraniční politiky Belgie.

Po krvavých bojích během hutuské revoluce se do čela republiky dostal první hutuský prezident Grégoir Kayibanda, který byl po 11 letech vystřídán Juvénalem Habyarimanou. Oba hutuští prezidenti popírali základní svobody svých tutsijských spoluobčanů a zasadili se o to, aby hutuská elita obsadila veškeré pozice ve státní správě a armádě. Společenská segregace Tutsiů žijících ve Rwandě podnítila militarizaci tutsijských uprchlíků v Ugandě. Nově vzniklá Rwandská vlastenecká fronta usilovala jak o repatriaci všech tutsijských uprchlíků, tak o podíl na politické moci. Prezident Habyarimana všechny návrhy ze strany RPF odmítal. Svou klamavou zahraniční politikou si dokázal naklonit mnoho západních poskytovatelů zahraniční rozvojové pomoci, která byla z velké části využívána k vyzbrojování rwandské armády. Propuknutí občanské války bylo vyústěním dlouholetých národně osvobozeneckých snah RPF, která si následnými Arushskými mírovými dohodami zajistila podíl na politické moci v zemi. Zdánlivý mír trval necelých osm měsíců, protože po letecké havárii prezidenta Habyarimany naplno propukla plánovaná a

předem připravená genocida spáchána převážně na Tutsích. Odhady o celkovém počtu obětí se různí, OSN uvádí půl až jeden milion obětí.

Nová dočasná vláda usilovala o rychlé potrestání viníků genocidy. Národní soudní systém byl velice neefektivní, proto vláda přistoupila k bezprecedentní alternativě v podobě místních tribunálů gacaca. Organizace spojených národů ustanovila Mezinárodní trestní tribunál pro Rwandu, který soudí nejvýznamnější představitele Habyarimanovy vlády a hlavní strůjce genocidy. Rwandské národní usmíření je dlouhodobý proces, kterému výše zmíněné instituce mohou značnou měrou přispět. V případě Rwandy jejich potenciál nebyl plně využit, a proto se rwandský národ může i v budoucích letech nacházet na pokraji společenské krize.

11 Shrnutí

Práce vysvětluje příčiny, průběh a důsledky rwandské genocidy spáchané v roce 1994. V první části je definován pojem genocida společně s příbuzným termínem zločin proti lidskosti. Závěr kapitoly je věnován vzniku Úmluvy o zabránění a trestání zločinu genocidia. V druhé části je detailně analyzována historie rwandského národa a příčinné souvislosti, které vedly k spáchání genocidy. Následná část je věnována popisu plánování a provedení celé akce. Ve stěžejní části diplomové práce jsou podrobně analyzovány možnosti post-genocidní spravedlnosti včetně nastínění politického a ekonomického vývoje země. Závěrečná část se zabývá vyhodnocením post-genocidních opatření.

Klíčová slova: gacaca, genocida, Hutu, spravedlnost, Tutsi, usmíření,

Summary

This thesis explains causes, process and impacts of the Rwandan genocide committed in 1994. In its first part there is defined the term of genocide together with the related term of crime against humanity. At the end of this chapter the author focuses on the creating of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. In the second part the whole history of the Rwandan nation and its circumstances which led to carrying out the genocide is analysed in detail. Planning the whole campaign is described in the next part. In the following crucial part of this thesis all of options of post-genocide justice are analysed. The last part focuses on the evaluation of post-genocide justice.

Key words: Gacaca, Genocide, Hutu, Justice, Reconciliation, Tutsi

12 Seznam použitých zdrojů

ALLAFRICA. *Rwanda: Vision 2020 National Targets Revised* [online]. 12 March 2012 [cit. 2012-07-19]. Dostupné z <<http://allafrica.com/stories/201203121336.html>>.

ANGLIN, D.G. Rwanda: *The Preventable Genocide*. Report of the International Panel of Eminent Personalities to Investigate the 1994 Genocide in Rwanda & the Surrounding Events. *International Journal*, 00, 2001, vol. 56, no. 1. s. 149-149

BASS, Gary. *Stay the Hand of Vengeance: The Politics of War Crimes Tribunals*. Princeton University Press. 2000. ISBN 978 0691092782.

BBC NEWS. *Rwandan Poll 'Not Entirely Fair'* [online]. 27 August 2003. [cit. 2012-07-18]. Dostupné z <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/3183051.stm>>

BERGSMO, Morten; WEB, Philippa. *Establishing. Some Lessons for the International Criminal Court*. In CLARK, Phil; KAUFMAN, Zachary. *After Genocide: Transitional Justice, Post-Conflict Reconstruction and Reconciliation in Rwanda and Beyond*. Hurst & Company. London: 2008. ISBN 978-1-85065-918-1.

BOCTOR, Audrey. *The Abolition of the Death Penalty in Rwanda*. Columbia Law School. New York: 2008. s. 99-108.

BRANDNER, Anne. *Justice & Reconciliation in Rwanda: An Evaluation of Judicial Responses to Genocide and Mass Atrocities*. University of Western Ontario. Ontario: 2003. Dostupné z <http://www.thewellspringfoundation.com/sites/default/files/shared/ab_justice.pdf>.

BYRNE, Rosemary. *Promise of Peace and Reconciliation: Previewing the Legacy of the International Criminal Tribunal for Rwanda*. Institute of International Integration Studies. 2006. Vol. 14, No. 4, s. 485–498.

CBC NEWS. *In Depth Rwanda: Election 2003* [online]. 26 August 2003. [cit. 2012-07-18]. Dostupné z <<http://www.cbc.ca/news/background/rwanda/election2003.html>>.

CLARK, Phil. *The Rules (and Politics) of Engagement: The Gacaca Courts and Post-Genocide Justice, Healing and Reconciliation*. In CLARK, Phil; KAUFMAN, Zachary. *After Genocide: Transitional Justice, Post-Conflict Reconstruction and Reconciliation in Rwanda and Beyond*. Hurst & Company. London: 2008. ISBN 978-1-85065-918-1.

CLARK, Phil. *Establishing a Conceptual Framework: Six Key Transitional Justice Themes*. In CLARK, Phil; KAUFMAN, Zachary. *After Genocide: Transitional Justice, Post-Conflict Reconstruction and Reconciliation in Rwanda and Beyond*. Hurst & Company. London: 2008. ISBN 978-1-85065-918-1.

DES FORGES, Alison. *Leave None to Tell the Story: Genocide in Rwanda*. Human Rights Watch. New York: 1999. ISBN 1564321711.

DESTEXHE, Alain. *Rwanda and Genocide in the Twentieth Century*. 1. Title. New York: 1995. ISBN 0-8147-1873-6.

ERLINDER, Peter. *The U.N. Security Council Ad Hoc Rwanda Tribunal: International Justice, or Juridically-Constructed 'Victor's Impunity'?* [online]. William Mitchell College of law. December 2010. [cit. 2012-07-04]. Dostupné z <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1865881>.

FEDERATION INTERNATIONALE DES DROITS DE L'HOMME. *Rapport de la Commission internationale d'enquete sur les violations des droits de l'homme au Rwanda depuis le 1er Octobre* [online]. Březen 1993. [cit. 2012-06-20]. Dostupné z <<http://www.usip.org/files/file/resources/collections/commissions/Rwanda93-Report.pdf>>.

GASANA, Didas. *Kagame: Will He Stay or Will He Go?* [online]. Rwandinfo. Nedatováno. [cit. 2012-07-18]. Dostupné z <<http://rwandinfo.com/eng/kagame-will-he-stay-or-will-he-go/>>.

HARSCH, Ernest. *OAU Sets Inquiry into Rwanda Genocide* [online]. Africa Recovery. 1998. [cit. 2012-06-30]. Dostupné z <<http://www.un.org/en/africarenewal/subjindx/121rwan.htm>>.

HEUCH, de Luc. *Rwanda: odpovědnost za genocidu*. In ONDERKA, Pavel. *Afrika: dvojznačné jaro 1994*. Občanské sdružení Aegyptus, 2004. ISBN 80-903443-0-5. s. 11-17.

HINTJENS, Helen. *Explaining the 1994 Genocide in Rwanda*. The Journal of Modern African Studies. June 1999. Vol. 37. No. 2. s. 241-286.

HINTJENS, Helen. *Reconstructing Political Identities in Rwanda*. In CLARK, Phil; KAUFMAN, Zachary. *After Genocide: Transitional Justice, Post-Conflict Reconstruction and Reconciliation in Rwanda and Beyond*. Hurst & Company. London: 2008. ISBN 978-1-85065-918-1.

HUMAN RIGHTS WATCH AFRICA. *Rwanda: A New Catastrophe?* [online]. December 1994. [cit. 2012-06-30]. Dostupné z <<http://www.grandslacs.net/doc/2416.pdf>>.

HUMAN RIGHTS WATCH. *ICTR: Address Crimes Committed by the RPF* [online]. December 2008. [cit. 2012-07-16]. Dostupné z <<http://www.hrw.org/news/2008/12/12/ictr-address-crimes-committed-rpf>>.

HUMAN RIGHTS WATCH . *Justice Compromised: The Legacy of Rwanda's Community-Based Gacaca Courts* [online]. 1994. [cit. 2012-07-12]. Dostupné z <<http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/rwanda0511webwcover.pdf>>.

ICTR Detainees – Status on 28 June 2011 [online]. 2010. [cit. 2012-07-04]. Dostupné z <[http://unictr.org/Default.aspx?TabId=202&language=en-US&mid=893&SkinSrc=\[G\]Skins/UNICTR/PrintSkin&ContainerSrc=\[G\]Containers/UNICTR/PrintContainer&dnnprintmode=true](http://unictr.org/Default.aspx?TabId=202&language=en-US&mid=893&SkinSrc=[G]Skins/UNICTR/PrintSkin&ContainerSrc=[G]Containers/UNICTR/PrintContainer&dnnprintmode=true)>.

ICTR. *The Prosecutor versus Jean-Paul Akayesu: Case No. ICTR-96-4-T* [online]. 2. 9. 1998. [cit. 2012-07-05]. Dostupné z <<http://www.unictr.org/Portals/0/Case%5CEnglish%5CAkayesu%5Cjudgement%5Cakay001.pdf>>.

INTERNATIONAL CRIMINAL TRIBUNAL FOR RWANDA (ICTR). *Ildéphonse Nizeyimana Sentenced to Life Imprisonment* [online]. Jun 19, 2012. [cit. 2012-07-04] Dostupné z <<http://www.unictr.org/tabid/155/Default.aspx?id=1289>>.

JOURNEY CONTINUES. *Legacy of Gacaca will be with us for generation to come* [online]. 18 June 2012. [cit. 2012-07-16] Dostupné z <http://www.paulkagame.com/2010/index.php?option=com_content&view=article&id=689%3ALegacy-of-gacaca-will-be-with-us-for-generations-to-come&catid=36%3Anews&Itemid=71&lang=en>.

KADLECOVÁ, Olga. *Dějiny a mýty: dvojí pohled na rwandskou historii*. In ONDERKA, Pavel. *Afrika: dvojnásobné jaro 1994*. Občanské sdružení Aegyptus, 2004. ISBN 80-903443-0-5. s. 18-27.

KUMSA, Alemayehu. *Genocida ve Rwandě a úloha Spojených národů*. In ONDERKA, Pavel. *Afrika: dvojnásobné jaro 1994*. Občanské sdružení Aegyptus, 2004. ISBN 80-903443-0-5. s. 28-35.

LAST JUST MAN. Režie Steven SILVER. Kanada, 2002.

Law N° 03/99 of 12/03/1999 Establishing the National Unity and Reconciliation Commission. UNHCR [online]. 12 March 1999. [cit. 2012-07-17] Dostupné z <<http://www.unhcr.org/cgi-bin/texis/vtx/refworld/rwmain?page=printdoc&docid=3ae6b59a18>>.

LONGMAN, Timothy. *Church Politics and the Genocide in Rwanda*. *Journal of Religion in Africa*. May 2001. Vol 31. s. 163-186.

LONGMAN, Timothy. *Trying Times for Rwanda: Reevaluating Gacaca Courts in Post-Genocide Reconciliation* [online]. *Harvard International Review*. August 2010. Dostupné z <<http://hir.harvard.edu/law-of-the-land/trying-times-for-rwanda?page=0,0>>.

LEMKIN, Raphael. *Axis Rule In Occupied Europe: Laws Of Occupation, Analysis Of Government, Proposals For Redress* [online]. Prevent Genocide International. Poslední revize 7.2.2003. [cit. 2012-05-31]. Dostupné z <<http://www.preventgenocide.org/lemkin/AxisRule1944-1.htm#1>>.

MATOUŠEK, Jiří; FŇUKAL, Miloš. *Fenomén genocida*. Přítomnost. Podzim 2010. Praha: 2010, s. 8-13. ISSN 1213-0133.

MATOUŠEK, Jiří. *Genocidy 20. století*. Olomouc 2009. 47 s. Bakalářská práce na Přírodovědecké fakultě Univerzity Palackého - Katedra rozvojových studií. Vedoucí bakalářské práce RNDr. Miloš Fňukal Ph.D.

MELVERN, Linda. *Past is Prologue: Planning the 1994 Rwandan Genocide*. In CLARK, Phil; KAUFMAN, Zachary. *After the Genocide: Transitional Justice, Post-Conflict Reconstruction and reconciliation in Rwanda and Beyond*. Hurst & Company. London: 2008. ISBN 978-1-85065-918-1.

MEERNIK, James; ROSA, Aloisi. *Is justice delayed at the International Criminal tribunals?* *Judicature*. May/June 2008. s 276-287.

METZ, Jamie Frederic. *Rwandan Genocide and the International Law of Radio Jamming*. *The American Journal of International Law*. October 1997. Vol. 91, No. 4, s. 628-651.

LE MONDE. *Attentat contre Habyarimana : des missiles français dans l'arsenal rwandais* [online]. 1. 6. 2012. [cit. 2012-06-27]. Dostupné z <http://www.lemonde.fr/afrique/article/2012/06/01/attentat-contre-habyarimana-des-missiles-francais-dans-l-arsenal-rwandais_1710947_3212.html>.

NEW YORK TIMES. *Dont Write Off Rwandan Violence as Ethnic; Uganda Shares Blame*. New York, United States. 20 April 1994. ISSN 03624331.

NGOGA, Martin. *The Institutionalisation of Impunity: A Judicial Perspective on the Rwandan Genocide*. In CLARK, Phil; KAUFMAN, Zachary. *After Genocide: Transitional Justice, Post-Conflict Reconstruction and Reconciliation in Rwanda and Beyond*. Hurst & Company. London: 2008. ISBN 978-1-85065-918-1.

NGUYEN, Dan. *Reconciliation and Conflict Transformation* [online]. July 2008. [cit. 2012-07-02]. Dostupné z <<http://www.beyondintractability.org/casestudy/voreconciliation>>.

NORWEGIAN HELSINKI COMMITTEE. *Prosecuting Genocide in Rwanda: The Gacaca system and the International Criminal Tribunal for Rwanda* [online]. 2002. Dostupné z <<http://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/26E810D0EB3F5302C1256C530045B9D8-nhc-rwa-30sep.pdf>>

Official Website of the Republic of Rwanda: *The Fall of the Genocidal Regime* [online]. Nedatováno. [cit. 2012-06-30]. Dostupné z <<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N94/190/85/PDF/N9419085.pdf?OpenElement>>.

Official Website of the Republic of Rwanda: *Genocide* [online]. Nedatováno. [cit. 2012-06-30]. Dostupné z <<http://www.gov.rw/GENOCIDE,62?lang=en>>.

Organic Law N°. 08/1996. *Prevent Genocide International* [online]. 1. 9. 1996. [cit. 2012-11-07]. Dostupné z <<http://www.preventgenocide.org/law/domestic/rwanda.htm>>.

Organic Law N° 40/2000 of 26/1/2001. National Service of Gacaca Jurisdiction [online]. 26. 1. 2001. [cit. 2012-12-07]. Dostupné z <<http://www.inkiko-gacaca.gov.rw/pdf/Law.pdf>>.

Organic Law N° 16/2004 of 19/6/2004. National Service of Gacaca Jurisdiction [online]. 19. 6. 2004. [cit. 2012-12-07]. Dostupné z <<http://www.inkiko-gacaca.gov.rw/pdf/newlaw1.pdf>>.

Organic Law N° 10/2007 of 01/03/2007. National Service of Gacaca Jurisdiction [online]. 01. 03. 2007. [cit. 2012-12-07]. Dostupné z <<http://www.inkiko-gacaca.gov.rw/pdf/L.O%20N%2010.2007%20VERSION%20FINALE.pdf>>.

Organic Law N° 13/2008 of 19/05/2007. National Service of Gacaca Jurisdiction [online]. 19. 05. 2007. [cit. 2012-12-07]. Dostupné z <<http://www.inkiko-gacaca.gov.rw/pdf/L.O%20N%2013.2008%20VERSION%20FINALE.pdf>>.

ORGANISATION de l'UNITÉ AFRICAINE (OUA). *Rapport sur le génocide au Rwanda* [online]. 2000 [cit. 2012-06-05]. Dostupné z <http://www.africa-union.org/official_documents/reports/OUA-Rapport%20sur%20le%20genocide%20au%20Rwanda.pdf>.

PAUL KAGAME. *President of the Republic Rwanda* [online]. Nedatováno. [cit. 2012-07-18]. Dostupné z <<http://www.paulkagame.com/biography.php>>.

PRUNIER, Gérard. *The Rwanda Crisis: History of a Genocide*. New York: 1995. ISBN 1-85065-372-0.

RADIO TÉLÉVISION LIBRE DES MILLE COLLINES. *Genocide Archiv Rwanda* [online]. 28. 4. 1994. [cit. 2012-06-25]. Dostupné z <http://repositories.lib.utexas.edu/bitstream/handle/2152/7192/unictr_rtlm_0012_eng.pdf?sequence=1>.

REED, Cyrus. *Exile, Reform, and the Rise of the Rwandan Patriotic Front*. *Journal of Modern African Studies*. September 1996, Vol. 34, No. 3. s. 479-501.

REUTERS. *Rwandan's Kagame Wins Election by Landside* [online]. 11 August 2010. [cit. 2012-07-18]. Dostupné z <<http://www.reuters.com/article/2010/08/11/us-rwanda-election-idUSTRE67A2EZ20100811>>.

RWANDA GATEWAY. *Information Portal* [online]. Nedatováno. [cit. 2011-06-02]. Dostupné z <<http://www.rwandagateway.org/spip.php?article2>>.

RWANDA - UNAMIR. *United Nations Peacekeeping* [online]. Nedatováno. [cit. 2012-06-29]. Dostupné z <<http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/past/unamirS.htm>>.

RWANDA, UNFAIR TRIALS: JUSTICE DENIED. *Amnesty International* [online]. 8 April 1997. [cit. 2012-07-11]. Dostupné z <<http://www.amnesty.org/en/library/asset/AFR47/008/1997/en/e4fbb9c5-eab7-11dd-9f63-e5716d3a1485/afr470081997en.pdf>>.

RWANDA VISION 2020. *Ministry of Finance and Economics Planning* [online]. Nedatováno. [cit. 2012-07-19]. Dostupné z <<http://www.minecofin.gov.rw/ministry/key/vision2020>>.

SCHABAS, William. *Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*. Audiovisual Library of International Law, United Nations [online]. Poslední revize 2008. [cit. 2012-05-31]. Dostupné z <<http://untreaty.un.org/cod/avl/ha/cppcg/cppcg.html>>.

SCHABAS, William. *Post-genocide Justice in Rwanda: a Spectrum of Options*. In CLARK, Phil; KAUFMAN, Zachary. *After Genocide: Transitional Justice, Post-Conflict Reconstruction and Reconciliation in Rwanda and Beyond*. Hurst & Company. London: 2008. ISBN 978-1-85065-918-1.

SMOLINSKÁ, Lenka. *Rwandská uprchlická krize*. In ONDERKA, Pavel. *Afrika: dvojznačné jaro 1994*. Občanské sdružení Aegyptus, 2004. ISBN 80-903443-0-5. s 45-53.

STAŇKOVÁ, Kateřina. *Tribunály Gacaca: cesta k národnímu usmíření ve Rwandě?*. In ONDERKA, Pavel. *Afrika: dvojznačné jaro 1994*. Občanské sdružení Aegyptus, 2004. ISBN 80-903443-0-5. str. 28-35.

ŠIPULOVÁ, Katarína. *Postkonfliktná konsolidácia a rekonziliácia spoločenských systémov - Rwanda a Sierra Leone*. *Mezinárodní vztahy*. 2/2009. str. 5-24.

TERNON, Yves. *Genocidy XX. století: zločinný stát*. 1. vyd. Praha: 1997. ISBN 80-85821-45-1.

ULVIN, Peter. *Reading the Rwandan Genocide*. International Studies Review. Autumn, 2001. Vol. 3, No. 3. s. 75-99.

United Nations Security Council Resolution 912 (1994) [online]. 1994 [cit. 2012-06-29]. Dostupné z <<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N94/190/85/PDF/N9419085.pdf?OpenElement>>.

United Nations Security Council Resolution 918 (1994) [online]. 1994 [cit. 2012-06-29]. Dostupné z <<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N94/218/36/PDF/N9421836.pdf?OpenElement>>.

United Nations Security Council Resolution 955 (1994) [online]. 1994 [cit. 2012-07-02]. Dostupné z <<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N95/140/97/PDF/N9514097.pdf?OpenElement>>.

ÚMLUVA O ZABRÁNĚNÍ A TRESTÁNÍ ZLOČINU GENOCIDIA. *Informační centrum OSN v Praze* [online]. Poslední revize 2005. [cit. 2012-05-31]. Dostupné z <<http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/umluva-genocida.pdf>>.

UN DOC S-1994-1115 (1994). [cit. 2012-07-03]. Dostupné z <<http://www.undemocracy.com/S-1994-1115.pdf>>.

UNITED NATIONS HIGH COMMISSIONER FOR REFUGEES (UNHCR). *Peace Agreement between the Government of the Republic of Rwanda and the Rwandese Patriotic Front* [online]. Poslední revize 2012. [cit. 2012-06-23]. Dostupné z <<http://www.unhcr.org/refworld/type,BILATERALTREATY,,RWA,3ae6b4fcc,0.html>>.

UNITED NATIONS ASSISTANCE MISSION FOR RWANDA (UNAMIR). *Completed Peacekeeping Missions* [online]. Poslední revize 2001. [cit. 2012-06-24]. Dostupné z <<http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/past/unamirM.htm>>.

UNITED NATIONS. *Charter of the United Nations – Chapter VI: Pacific Settlement of Disputes* [online]. Nedatováno. [cit. 2012-06-29]. Dostupné z <<http://www.un.org/en/documents/charter/chapter6.shtml>>.

UNITED NATIONS. *Report of the Independent Inquiry into the Actions of the UN during the 1994 Genocide in Rwanda* [online]. 15 December 1999. [cit. 2012-07-04]. Dostupné z <<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/395/47/IMG/N9939547.pdf?OpenElement>>.

UNITED NATIONS OBSERVER MISSION UGANDA-RWANDA (UNOMUR). *Completed Peacekeeping Missions* [online]. Poslední revize 2003. [cit. 2012-06-20]. Dostupné z <<http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/past/unomurmandate.html>>.

UNITED STATES INSTITUTE OF PEACE. *Truth Commission: Rwanda 99* [online]. March 1999 [cit. 2012-07-17]. Dostupné z <<http://www.usip.org/publications/truth-commission-rwanda-99>>.

UNITED STATES INSTITUTE OF PEACE. *Commission of Inquiry: Rwanda 93* [online]. Nedatováno. [cit. 2012-06-20]. Dostupné z <<http://www.usip.org/publications/commission-inquiry-rwanda-93>>.

U.S. DEPARTMENT OF STATE. *Background Note: Rwanda* [online]. 2 February 2012 [cit. 2012-07-18]. Dostupné z <<http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/2861.htm#foreign>>.

WORLD BANK. *Rwanda: Country Brief* [online]. April 2012 [cit. 2012-07-19]. Dostupné z <<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/AFRICAEXT/RWANDAEXTN/0,,menuPK:368714~pagePK:141132~piPK:141107~theSitePK:368651,00.html>>.

YALE LAW SCHOOL, THE AVALON PROJECT. *Nuremberg Trial Proceedings Vol. 1 Charter of the International Military Tribunal* [online]. Poslední revize 2008. [cit. 2012-05-31]. Dostupné z <<http://avalon.law.yale.edu/imt/imtconst.asp>>.

ZAHRADNÍKOVÁ, Jana. Rwanda: Etnické konflikty trochu jinak. *Mezinárodní politika*, 2/2001. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2001, s. 18-19. ISSN 0543-7962.